СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књ. VI св. 1—2

БЕОГРАД 1954

САДРЖАЈ

Страна

УРЕЂУЈЕ ОДБОР

Секретар Уређивачког одбора — Бранислав Милановић

Научна књига

ИЗДАВАЧКО ПРЕДУЗЕЋЕ НАРОДНЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

БЕОГРАД 1954

Штампа Графичко предузеће „Академија" - Београд, Космајска ул. бр. 28

НАШ ЈЕЗИК

Књига VI | Нова серија | Св. 1—2

О СИНТАКСИЧКОЈ КОНСТРУКЦИЈИ СА СВЕЗИЦОМ *ШТО*

Још од почетка рада Вука Караџића једна је конструкција са заменицом *шшо* занимала научнике. Вук у првом издању свога речника, у граматици која му је приложена (стр. LIII), говорећи о односној заменици (*који*, *која*, *које; ко* и *шшо*), примећује ово:

„Кад је говор о трећем лицу, највише се говори *шшо* мјесто *који*, *која*, *које*, али по особитом синтаксису (разред мој — А. Б.), н. п. човек, што је био код мене: жена, што смо је виђели; вино што смо (га) пили; човек, што смо код њега ноћили; човек, што су му коња украли; човек, што смо га данас виђели (у напомени поводом *га* Вук вели: „Кад се говори о бездушним стварима, онда се у мушкоме и у средњем роду *га*, и у женском *је*, може изоставити, н. п. нож, што смо данас купили; да ти платим чашу, што сам разбио; добра је она пушка, што си ми поклонио; какво је оно вино, што смо данас пили и т. д.); човек, што смо дошли с њиме; столица, што се на њој сједи; књига, што се из ње учи; перо, што се (њим) пише (овде у другој напомени Вук вели: „Код оваковије ријечи, којима се што ради, често се у говору изостави оно *њиме* (њим) и *њоме* (њом), н. п. брус, што се бритва оштри; лопата, што се жито вије; гвожђе, што се кашике дубу и т. д.); човек, што смо о њему говорили; подај оном човеку, што је донијо врећу; метни код оног човека, што сједи онамо; подај оним људима, што стоје на пољу и т. д.“

Маретић (Gramatika i stilistika 1931, 435—436) наводи

горње примере из Вукова Рјечника и додаје им још неке које дели у две групе: кад *што* стоји без предлога и када оно стоји са предлогом. Да наведем покоји типичнији пример од обе врсте: чекић, што се коњи кују (у речн. под „корађ“); сврдао, што се врте рупе за палицу (под „паличњак“); живе доста налик на она времена, што поете називају златним вијеком (Нар. пј. 1824, XX); и свакоме (т. ј. даде) хиљаду дуката, што ће пити вино од Прилепа (Нар. пј. 2, 255); бијаше један од најбољијех судија, што су имали Израиљци (Даничић, Прип. 92); хвала ти на новинама, што си ми послао (Пис. Бошк. 187, 129); овце и козе, што је Јана чувала, беху се напасле (Милићевић, Међудневица 120).

Од примера са предлозима да наведем само понешто: лађе друге не бјеше осим оне једне, што у њу уђоше ученици (Јован 6, 22); на косишту онај дршчић, што се држи руком за њега кад се коси (под „бабак“); велика шупља клада што кроз њу тече вода (под „бадањ“) и др. Веома се ретко у овим случајевима изоставља предлог и заменица: уже, што жене носе бреме (место: што на њему). Осамљен је, вели Маретић, пример: чувши за њ жена, што у њезиној кћери бијаше дух нечисти (Мар. 7, 25).

Као једино објашњење које Маретић даје овим својим примерима, може се навести његова примедба: „Пораби облика *што* одговара пораби облика *ово, оно* у §-у 470 б“. На том се месту дају примери као: *ово педесет година, ово дана* и сл.; али ту се *ово* или слаже са бројем (исп. *ово пет људи* и сл.) или је прилог, као што и Маретић примећује (као *оволико, онолико* и сл.); према томе, све ово нема никакве везе са горњим конструкцијама јер је *што* у ном. или акуз. јд. (у свом јединoм облику за те падеже, пошто се у овој функцији *шта* не употребљава).

Иако су неки књижевници и стручњаци (као напр. Даничић) избегавали ову конструкцију, она живи у нашој књижевности пуним животом; али ја нећу наводити других примера сем наведених, само ћу их пропустити кроз савремено језичко осећање. Могу рећи да се и данас они сви употребљавају, само је понегде, где и Вук допушта двојаку могућ-

ност, једна чешћа него што је код њега означено; али то принципски не мења само питање.

Да би нам и сама употреба заменице *шшо* и анафорске заменице поред њега била јасна, ми ћемо друкчије груписати све примере.

1. Кад *шшо* стоји уз ном. јед. или множ., онда нема употребе никакве друге заменице поред *шшо*; напр. *човек шшо је био код мене* = *човек који је био код мене* или *йодај оним људима шшо сшоје најољу* и сл.

О сличним конструкцијама писао је (у НЈ VI 202-210) д-р Мих. Стевановић и тачно је изнео и за *шшо* да оно у оваквим случајевима није упитна заменица употребљена односно, већ свезица *шшо*. Ја ћу се позабавити и пореклом те употребе. Иако у реченицама као што су горње то *шшо* може бити замењено релативном заменицом *који*, *која*, *које*, то још не значи да је то *шшо* и дошло да их замени. Према особинама нашег језика то је немогуће: оно би у том случају тражило слагање у *роду и броју*, чега овде нема, па зато и *шшо* не може бити у тој функцији. Овде имамо свезицу *шшо* за образложавање (у којој се подразумева анафорско *шо*), као кад би се рекло *људи* (*зашо) шшо су дошли нису криви*. Дакле, лако је разумети да се опште узрочно значење могло развити у значење образложавања (исп. *То шшо ши људи нису дошли није кривица*). Према томе, то се *шшо* не може поредити са француским que које заиста има функцију релативне заменице у акуз. једнине и множине (исп. les hommes que j'ai vus; les leçons qu'on a faites — у којима пасивни партиципи јасно показују заменичку природу que), што се лако може објаснити развитком падежних наставака у француском језику.

2. Ако узмемо примере у којима се *шшо* употребљава у значењу акузатива, ту имамо колебања:

1. *Жена шшо смо је виђели.* *Вино шшо смо (га) йили.*

Али:

2. *Човек шшо смо га виђели.* *Нож шшо смо данас кућили.* *Да ши йлашим чашу шшо сам разбио.*

Добра је она пушка што си ми поклонио.
Какво је оно вино што смо данас пили.

Од примера које наводи Маретић да наведем:

3. *Бијаше један од најбољих судија што су имали Израиљци.*
4. *Овце и козе, што је Јана чувала, беху се напасле.*

У Сријему, и у Бачкој и у Банату по варошима се већ ни женске народне пјесме не пјевају, него којекакве што праве учени људи и ђаци.
Живе доста налик на она времена што поете називају златним вијеком.
Хвала ти на новинама што си ми послао.

Поређење ових примера јасно показује да се *што* осећа још више као свезица него у првој групи примера, тако да је неопходна анафорска заменица (која је данас у нашем језику заменица за треће лице у зависним падежима). И у трећем примеру могао је Даничић (пример је његов) употребити *их: Бијаше један од најбољих судија што су их имали Израиљци.* И у примеру *Жена што смо је вијђели* може се разумети као *Што смо жену виђели*, па када се из ове реченице *жена* ставила напред, онда се морао употребити акуз. анафорске заменице да би се знало на кога се реченица (управо, предикат) са образложењем односи. Слично томе и у другим случајевима.

Природно је да се *што* и анаф. заменица у оваквим реченицама могло осетити као замена за релативну заменицу овога падежа у којем стоји анафорска заменица, дакле: *жена што смо је виђели=жена коју смо виђели.*

3. Одавде је сасвим природно, кад уз реченицу са *што* стоји какав зависни падеж са именицом, па се именица изнесе напред у облику номинатива, да морамо употребити анафорску заменицу у падежу у којем је била именица, да би се знало на шта се прирок односи јер се анафорском заменицом на то упућује. То значи само да зависни падеж анафорске

заменице, стојећи место зависног падежа именице, која је из реченице извађена и стављена у номинатив јд. или множ., испред *што* мора бити у оном облику у којем је стајала именица, иначе се реченица не би добро разумела. Тако: *човек што смо код њега ноћили = што смо код човека ноћили*; исп. још: *човек што су му коња украли; човек што смо дошли с њиме; столица што се на њој седи; књига што се из ње учи; човек што смо о њему говорили* и сл.

Она именица која се напред ставља као номинатив слаже се, наравно, са даљим речима у реченици, напр. *Човек што смо код њега ноћили разболео се* и сл.

4. Има један случај који претставља отступање од онога што је изнесено у тачки пред овом. Вук вели да код речи „којима се што ради, често се у говору изоставља *њиме* (*њим*) и *њоме* (*њом*), н. п. *брус што се бритва оштри, лопата што се жито вије; гвожђе што се кашике дубу* и т. д.“ Овамо иде и Вуков пример: *перо што се* (*њим*) *пише*, поводом којега Вук и наводи ове примере у којима се *њим* или *њом* изостављају (за последњи пример, сматра Вук да је употреба *њим* необавезна). Маретић додаје још: *чекић што се коњи кују; сврдао што се врте рупе за палице.*

Маретић доводи ове примере у везу са оним у акузативу и за обе групе примера вели: „Иза *што* може се акузатив и инструментал замјенице трећег лица изоставити, али то понајвише бива, ако се *што* протеже на ријеч, која значи какву ствар“. Видели смо да то не вреди ни за акузатив па зато за инструментал може још мање вредети. У синтагми *перо што се* (*њим*) *пише* Вук ставља *њим* у заграду, али не објашњава зашто то чини; међутим у другим случајевима то не чини иако је и у њима то могуће. Откуда то двојство: изостављање анафорске заменице у неким и истовремена употреба са анафорском заменицом у другим случајевима?

Ја сматрам да та двојака употреба долази од двојаког смисла реченице: када се у њој *што* употребљава као о п ш т а свезица за образложење, анафорска се заменица не употребљава, а када се у њој упућује и нарочито на дани предмет (тј. предмет који је познат), онда се мора употребити анафорска заменица. Узмимо напр.: *чекић што се коњи кују*, у којем

се овде *што* не може никако разумети као релативна заменица: тада би *што* требало да значи номинатив једнине; међутим са номинативом се никако не би слагао остали део, што ће нам бити јасно ако *што* заменимо са *који*. Да је ово заменица односног значења, морао би бити употребљен инструментал *чиме*, наравно, поред *којим*. Зато ја и сматрам да овде *што* стоји као кад бисмо рекли *чекић када се коњи кују* или чак, можда, и *чекић за то да се коњи кују*. У свима је горњим случајевима значење *што* — намена или образложење. То није обична употреба свезице *што*, али ми знамо добро да свезице своје значење добијају у синтагмама или у реченици. Значење лаког *образложења* које се развило из узрочног значења, које би овде било на своме месту, — могло је дати и значење намене.

Када би се хтело нарочито упутити на одређену ствар којом се нешто врши, тада би се морала ставити и анафорска заменица: *перо што се њиме пише*, *чекић што се њиме коњи кују* и сл.

Слично се употребљава у нашем језику и *где*, дијалекатско *те*, донекле *када* и друге свезице иако не у толикој мери као *што*. Употреба у овим реченицама анафорске заменице са *што* у многим случајевима где се без тога не би знало о чему се ради, — дало је утисак као да се *који*, *која*, *које* растворило у *што* + анафорска заменица. Тако су на ту конструкцију гледали многи истакнути испитивачи нашег језика. Уствари, ово су само две паралелне конструкције (са *који* и са *што* + анаф. зам.) које имају слично значење.[1]

А. Б.

---

[1]) Исп. и примере за *те* код А. Лескина: Die Entwicklung serbischer Sätze mit *te* Parataxis zu Syntaxis, Archiv für slavische Philologie XXII, 1—5, нарочито стр. 5.

АКЦЕНАТ ТРПНОГ ПРИДЕВА

Када се говори о овоме акценту у односу на акценат осталих глаголских облика, за њ се обично каже да је најсроднији с акцентом радног глаголског придева. И то је несумњиво тачно. Али је он свакако нешто сложенији, а опет уједначенији и устаљенији од овога. У непосредно претходном броју НЈ (V, 9—10) видели смо да радни придев углавном има двојак акценат: онај, наиме, који има инфинитив, од чије основе се изводи, или пак првосложни силазни акценат, који се у сложених глагола превлачи на први слог префикса а при том не мења природу своју.

Трпни придев већине глагола такође има један или други од ових акцената, али се овај облик по акценту врло често слаже и с презентом. Осим тога, акценат овога облика, презента и инфинитива заједнички је у великог броја глагола, а међу њима је знатно мање оних чији се трпни придев, када се презент и инфинитив разликују по акценту — слаже с овим последњим обликом. И карактеристика акцента трпног придева ће бити тачнија ако за њ кажемо да се овај облик најчешће слаже с презентом, да је само у малог броја глагола који се презентом и инфинитивом овде разликују трпни придев једнак с инфинитивом, да од неких глагола, без обзира да ли у презенту и инфинитиву имају исти или различит акценат — овај облик, каогод аорист у 2 и 3 л. једнине већине глагола и радни придев нешто мањег броја њих, има силазни акценат на првом слогу и простих и сложених глагола. И, најзад, трпни придев једних глагола, у већини његових облика, по акценту се разликује и од облика од чијих основа се изводи и од свих осталих глаголских облика.

Ако само потсетимо на то да се трпни придев гради и од основе презента и од основе инфинитива, као

и да он иде међу оне перфекатске облике на које је знатног утицаја имао прастари имперфект, који се сачувао у данашњем облику 2 и 3 л. ј. аориста (в. код А. Белића, Постанак прасловенске глаголске системе. — Глас СКАН, 164, стр. 17), неће нам бити тешко закључити да је порекло разноликом акценту овог облика у различним основама његовим. Али одмах пада у очи да су се и овде, као и у осталим глаголским облицима, првобитни акценатски односи знатно пореметили. Отуда, рецимо, није мали број примера с презенатским акцентом у трпном придеву и када се он гради од основе инфинитива. А трпни придеви који се изводе од ове основе имају, и то доста често, и акценат старог имперфекта (тј. 2 и 3 л. ј. аориста). И зато је данас несразмерно мали број трпних придева с инфинитивним акцентом у односу на све оне који се граде од основе инфинитива. Тај је број нарочито мали ако не узимамо у обзир глаголе који и у презенту и у инфинитиву имају исти акценат. Ради потпуније прегледности ми ћемо ипак трпне придеве ових последњих глагола обухватити типом инфинитивног акцента.

I а) Глаголи свих врста промене који као прости имају силазне акценте у инфинитиву, изузимајући глаголе с једносложном основом на самогласник, без обзира на то да ли им је такав или друкчији акценат презента, — у трпном придеву имају исти акценат, који се у сложених глагола, опет као у инфинитиву, преноси на непосредно претходни слог префикса у виду ̀ (краткоузлазног акцента):

јȅден-јȅдена-јȅдено-јȅдени-јȅдене-јȅдена и *ѝзједен-ѝзједена, . . . ѝзједени . . .* (као *јȅсти* и *ѝзести*); *дȉжен-дȉжена** и *пòдижен, пòдижена* (као *дȉћи* и *пòдићи*); *вр̏жен-вр̏жена* и *прѐвржен-прѐвржена* (као *вр̏ћи* и *прѐврћи*); *грȉзен-грȉзена* и *òдгризен* и *òдгризена* (као *грȉсти* и *òдгристи*); *крȁден-крȁдена* и *у̀краден-у̀крадена* (као *крȁсти* и *у̀красти*); *сȅчен-сȅчена* и *пòсечен-пòсечена* (*кaò* *сȅћи* и *пòсећи*); *прȅден-прȅдена* и *òпреден-òпредена* (као *прȅсти* и *òпрести*); *јȁха̄н-јȁха̄на* и *у̀зјаха̄н-у̀зјаха̄но* (као *јȁхати* и *у̀зјахати*); *рȅза̄н-рȅза̄на* и *прѐреза̄н прѐреза̄на* (као *рȅзати* и *прѐрезати*); *прȃзнова̄н-прȃзнова̄на* и *òтпра̄зно-*

ва̄н-о̀тпра̄знова̄на (као *пра̂зновати* и *о̀тпразновати*); *пра̂вда̄н-пра̂вда̄на* и *о̀пра̄вда̄н-о̀пра̄вда̄на* (као *пра̂вдати* и *о̀пра̄вдати*); *слу̏ша̄н-слу̏ша̄на* и *о̀тслуша̄н-о̀тслуша̄на* (као *слу̏шати* и *о̀тслушати*); *га̏жен-га̏жена* и *на̀гажен-на̀гажена* (као *га̏зити* и *на̀газити*); *ви̏ђен-ви̏ђена* и *прѐвиђен-прѐвиђена* (као *ви̏дети* и *прѐвидети*); *па̏мћен-па̏мћена* и *у̀па̄мћен-у̀па̄мћена* (као *па̏мтити* и *у̀па̄мтити*).

Овакав акценат у свих ових и других глагола њихова типа налазимо код Даничића. А такав је у већине њих и у свим говорима који чине основицу књижевног језика. Само од неколико глагола с основом на сугласник, као што су глаголи: *jе̏сти* (*-jе̏де̄м*), *се̏ћи* (*-се́че̄м*), и *пре̏сти* (*-пре́де̄м*) трпни придев у некима од ових говора по акценту се изједначио с трпним придевом глагола типа *плѐсти-плѐте̄м* (исп. ниже); трпни придеви: *jѐден-jедѐна-jедѐно* и *изjѐден-изjедѐна*, *сѐчен-сечѐна* и *посѐчен-посечѐна*, *прѐден-предѐна* и *опрѐден-опредѐна* данас нису мање обични с овде означеним него с акцентом инфинитива.

б) Вишесложни глаголи са ̀ (краткоузлазним акцентом) на слогу који није непосредно пред крајњим слогом основе инфинитива а са истим акцентом на истом слогу и у презенту не разликују се, уствари, од сложених с глаголима двосложне основе и са ̏ или ̑ на првом слогу; они, каогод и ови, ма кога типа промене били, у трпном придеву такође имају акценат инфинитива (разуме се и презента):

забѐзекнӯт-забѐзекнӯта (као *забѐзекнути* и *забѐзекне̄м*), *онѐсвеснӯт-онѐсвеснӯта* (као *онѐсвеснути* и *онѐсвесне̄м*), *зго̀товљен-зго̀товљена* (као *зго̀товити* и *зго̀товӣм*), *обо̀гаћен-обо̀гаћена* (као *обо̀гатити* и *обо̀гатим*), *забо̀рављен-забо̀рављена* (као *забо̀равити* и *забо̀равӣм*), *забѐлежен-забѐлежена* (као *забѐлежити* и *забѐлежӣм*), *ука̀лупљен-ука̀лупљена* (као *ука̀лупити* и *ука̀лупӣм*), *оса̀каћен-оса̀каћена* (као *оса̀катити* и *оса̀катӣм*), *уо̀ртачен-уо̀ртачена* (као *уо̀ртачити* и *уо̀ртачӣм*), *зака̀луђерен-зака̀луђерена* (као *зака̀луђерити* и *зака̀луђерӣм*), *осиро̀машен-осиро̀машена* (као *исиро̀машити* и *осиро̀машӣм*), *одобро̀вољен-одобро̀вољена* (као *одобро̀вољити* и *одобро̀воља̄м*), *уљу̏љушка̄н-уљу̏љушка̄на* (као *уљу̏љу-*

шкати и *уљу̀љушка̄м*), *изу̀дара̄н-изу̀дара̄на* (као *изу̀дарати* и *изу̀дара̄м*), *жѝгоса̄н-жѝгоса̄на* (као *жѝгосати* и *жѝгоше̄м*), *кру̀ниса̄н-кру̀ниса̄на* (као *кру̀нисати* и *кру̀ните̄м*), *кала̀јиса̄н-кала̀јиса̄на* (као *кала̀јисати* и *кала̀јише̄м*), *окала̀јиса̄н-окала̀јиса̄на* (као *окала̀јисати* и *окала̀јише̄м*), *калдр̀миса̄н-калдр̀миса̄на* (као *калдр̀мисати* и *калдр̀мише̄м*), *тестѐриса̄н-тестѐриса̄на* (као *тестѐрисати* и *тестѐрише̄м*), *претестѐриса̄н-претестѐриса̄на* (као *претестѐрисати* и *претестѐрише̄м*), *дѐсеткова̄н-дѐсеткова̄на* (као *дѐсетковати* и *дѐсеткује̄м*), *ка̀штигова̄н-ка̀штигова̄на* (као *ка̀штиговати* и *ка̀штигује̄м*), *о̀дликова̄н-о̀дликова̄на* (као *о̀дликовати* и *о̀дликује̄м*).

в) И глаголи са ʹ (дугоузлазним акцентом) на било којем слогу инфинитива којему одговара непромењен акценат на истом слогу презента, као у глагола:

тре́сти-тре́се̄м, ву́ћи-ву́че̄м, ту́ћи-ту́че̄м, обу́ћи-обу́че̄м, наджи́вети-наджи́вӣм, претр́пети-претр́пӣм, уште́дети-уште́дӣм, залу́дети-залу́дӣм, узна́видети-узна́видӣм, замр́зети-замр́зӣм, запа́рложити-запа́рложӣм —

у трпном придеву такође имају овај акценат:

тре́сен-тре́сена и *отре́сен-отре́сена*, *ву́чен-ву́чена* и *пову́чен-пову́чена*, *ту́чен-ту́чена*, *обу́чен-обу́чена*, *наджи́вљен-наджи́вљена*, *претр́пљен-претр́пљена*, *уште́ђен-уште́ђена*, *залу́ђен-залу́ђена*, *узна́вићен-узна́вићена*, *замр́жен-замр́жена*, *запа́рложен-запа́рложена*, *пле́вљен-пле́вљена*, *опле́вљен-опле́вљена*.

Број глагола с овим односом акцента у инфинитиву и презенту није тако велики, а нарочито је међу њима мало прелазних глагола, и отуда је релативно мали број трпних придева с оваквим акцентом. Пада у очи да су ово или глаголи с инфинитивном основом на сугласник или пак они који у основи презента имају вокал *и*. Међу овим последњима има и таквих који могу бити и прелазни и непрелазни, само што као прелазни припадају другом акценатском типу — у презенту, наиме, имају ⁀ на одговарајућем или ̀ на непосредно претходном слогу [*сла́дити-сла́дӣм* значи: бити у извесној мери сладак, одавати од себе сласт, а *сла̑дити* / *сла̑дӣм* — заслађивати (нешто); *ту́жити-ту́жӣм* значи

јадиковати, нарицати, а *ту́жити-ту̏жӣм* — оптуживати итд., исп. и Ђ. Даничића, Српски акценти, 138]. У вези с овим потребно је указати да међу овима има и глагола који су у презенту сачували акценат основног глагола: *ута́јати* или *ута́јити*, — *ута́јӣм* (као прост непрелазни глагол *та́јати* односно *та́јити-та́јӣм* значи не давати гласа од себе). У трпном придеву, међутим, акценат је пренесен, као у овоме облику и презенту осталих глагола овога типа: *у̀та̄јен-у̀та̄јена*, као *о̀птӯжен* и *о̀птӯжена*, према *о̀птӯжӣм* од *опту́жити*).

II а) Глаголи у којих дугоузлазном акценту инфинитива одговара ̑ (дугосилазни) на истом или ̀ (краткоузлазни) на непосредно претходном слогу презента чине посебни тип акцента трпног придева, чија је одлика у томе што се он редовно слаже с презентом, без обзира на то од које се основе овај облик гради и у коме се положају његов акценат налази:

пи̑са̄н-пи̑са̄на и *на̀пӣса̄н-на̀пӣса̄на* (као *пи̑ше̄м* и *на̀пӣше̄м*, према *пи́сати* и *напи́сати*); *ве̑за̄н-ве̑за̄на* и *прѝве̄за̄н-прѝве̄за̄на* (као *ве̑же̄м* и *прѝве̄же̄м*, према *ве́зати* и *приве́зати*); *ка̑за̄н-ка̑за̄на* и *прѝка̄за̄н-прѝка̄за̄на* (као *ка̑же̄м* и *прѝка̄же̄м*, према *ка́зати* и *прика́зати*); *њи̑ха̄н-њи̑ха̄на* и *о̀дњӣха̄н-о̀дњӣха̄на* (као *њи̑ха̄м*, одн. *њи̑ше̄м* и *о̀дњӣха̄м* (према *њи́хати* и *одњи́хати*); *ѝзвӣка̄н-ѝзвӣка̄на* (као *ѝзвӣче̄м*, према *ви́кати-ви̑че̄м*); *ди̑рнут-ди̑рнута* (као *ди̑рне̄м* од *ди́рнути*), *кре̑нут-кре̑нута* и *по̀кре̄нут-по̀кре̄нута* (као *кре̑не̄м* и *по̀кре̄не̄м*, према *кре́нути* и *покре́нути*); *у̀пре̄гнут-у̀пре̄гнута* (као *у̀пре̄гне̄м* од *упре́гнути*); *о̀шкрӣнут-о̀шкрӣнута* (као *о̀шкрӣне̄м* од *отшкри́нути*), *за̀гр̄нут-за̀гр̄нута* (као *за̀гр̄не̄м* од *загр́нути*); *ка̀зӣва̄н-ка̀зӣва̄на* и *пока̀зӣва̄н-пока̀зӣва̄на* (као *ка̀зује̄м* и *пока̀зује̄м*, према *кази́вати* и *покази́вати*); *запѝткӣва̄н-запѝткӣва̄на* (као *запѝткује̄м* од *запитки́вати*); *пи̑та̄н-пи̑та̄на* и *у̀пӣта̄н-у̀пӣта̄на*, као *пи̑та̄м* и *у̀пӣта̄м*, према *пи́тати* и *упи́тати*); *сви̑ра̄н-сви̑ра̄на* и *о̀тсвӣра̄н-о̀тсвӣра̄на* (као *сви̑ра̄м* и *о̀тсвӣра̄м*, према *сви́рати* и *отсви́рати*); *вре̑ђа̄н-вре̑ђа̄на* и *ѝзвре̄ђа̄н-ѝзвре̄ђа̄на* (као *вре̑ђа̄м* и *ѝзвре̄ђа̄м*, према *вре́ђати* и *изврé ђати*); *ту̑жен-ту̑жена* и *о̀птӯжен-о̀птӯжена* (као *ту̑жӣм* и *о̀птӯжӣм*, према

ти̏ужити и *опту̏жити*); *хва̑љен-хва̑љена* и *по̀хва̄љен-по̀хва̄љена* (као *хва̑лӣм* и *по̀хвалӣм*, према *хва́лити* и *похва́лити*); *здру̑жен-здру̑жена* и *у̏дрӯжен-у̏дрӯжена* (као *здру̑жӣм* и *у̏дрӯжӣм*, према *здру́жити* и *удру́жити*); *ба̀та̄љен-ба̀та̄љена* и *заба̀та̄љен-заба̀та̄љена* (као *ба̀та̄лӣм* и *заба̀та̄лӣм*, према *бата́лити* и *забата́лити*); *јѐдна̄чен-јѐдна̄чена* и *изјѐдна̄чен-изјѐдна̄чена* (као *јѐдна̄чӣм* и *изјѐдна̄чӣм*, према *једна́чити* и *изједна́чити*); *ку̀ра̄жен-ку̀ра̄жена* и *оку̀ра̄жен-оку̀ра̄жена* (као *ку̀ра̄жӣм* и *оку̀ра̄жӣм*, према *кура́жити*); *сквр̀на̄вљен-сквр̀на̄вљена* и *осквр̀на̄вљена* (као *сквр̀на̄вӣм* и *осквр̀на̄вӣм*, према *скврна́вити* и *осквирна́вити*); *искòрēњен-искòрēњена* (као *искòрēнӣм* од *искорéнити*); *опàмēћен-опàмēћена* (као *опàмēтӣм* од *опамéтити*); *прокријỳмчарен-прокријỳмчарена* (као *прокријỳмча̄рӣм* од *прокријумча́рити*); *одугòвла̄чен-одугòвла̄чена* (као *одугòвла̄чӣм* од *одуговла́чити*); *закапѐта̄њен-закапѐта̄њена* (као *закапѐта̄нӣм* од *закапета́нити*) итд.

О акценту трпног придева од глагола с краткоузлазним акцентом у инфинитиву уколико се не налази на слогу непосредно пред завршним слогом основе већ је било речи. Од оних, пак, глагола у којих је овај акценат на томе слогу трпни придев има неколика различна акцента зависно од типа промене.

б) У трпном придеву имају презентски акценат и глаголи с односом основа *ну*: *не* и *и*: *и*, типа: *та̀кнути-та̏кнēм* и *прòсити-про̏сӣм*, уколико код њих краткоузлазном акценту инфинитива одговара краткосилазни презента: *та̏кнӯт-та̏кнӯта* и *дȍтакнӯт-дȍтакнӯта* (као *та̏кнēм* и *дȍтакнēм*, према *та̀кнути* и *дота̀кнути*); *ма̏кнӯт-ма̏кнӯта* и *по̏макнӯт-по̏макнӯта* (као *ма̏кнēм* и *по̏макнēм*, према *ма̀кнути* и *пома̀кнути*); *ме̏тнӯт-ме̏тнӯта* и *дȍметнӯт-дȍметнӯта* (као *ме̏тнēм* и *дȍметнēм*, према *мѐтнути* и *домѐтнути*); *за̀дахнӯт-за̀дахнӯта* (као *за̀дахнēм* од *зада̀хнути*); *про̏шен-про̏шена* и *ѝспрошен-ѝспрошена* (као *про̏сӣм* и *ѝспросӣм*, према *прòсити* и *испрòсити*): *се̏љен-се̏љена* и *ѝсељен-ѝсељена* (као *се̏лӣм* и *ѝселӣм*, према *сѐлити* и *исѐлити*); *ко̏шен-ко̏шена* и *по̏ко*

шен-ӣо̏кошена (као *ко̏сӣм* и *ӣо̏косӣм*, према *ко̀сиши* и *ӣоко̀сиши*); *же̏њен-же̏њени* и *о̀жењен-о̀жењени* (као *же̏нӣм* и *о̀женӣм*, према *жѐниши* и *ožèниши*); *ро̏ђен-ро̏ђена* и *ӣреӣо̀рођен-ӣреӣо̀рођена* (као *ро̏дӣм* и *ӣреӣо̀родӣм*, према *ро̀диши* и *ӣреӣоро̀диши*); *блаіо̀словљен-блаіо̀словљена* (као *блаіо̀словӣм* од *блаіосло̀виши*.

в) А и не само глаголи са показаним односом презентског и инфинитивног акцента него и глаголи с односом основа *и*: *и*, и ако у презенту имају исти акценат који у инфинитиву, као *ло̀миши-ло̀мӣм*, *іо̀јиши-іо̀јӣм*, *кр̀стиши-кр̀стӣм*, *ӣо̀јиши-ӣо̀јӣм*, *у̀чиши-у̀чӣм*, — у трпном придеву имају акценат као и глаголи из непосредно претходне тачке; место узлазног у овом облику, као прости, имају краткосилазни: *ло̏мљен-ло̏мљена*, *кр̏штен-кр̏штена*, *іо̏јен-іо̏јена* и *у̏чен-у̏чена*. А у њихових сложених је ̀ (краткоузлазни акценат) на непосредно претходном слогу префикса, тачно као у презенту: *ӣо̀ломљен ӣо̀ломљена*, *ӣо̀кр̀штен-ӣо̀кр̀штена*, *у̀іојен-у̀іојена*, *на̀учен-на̀учена*, *ѝзбројен-ѝзбројена*, *ӣо̀ӣопљен-ӣо̀ӣопљена*, *у̀ловљен-у̀ловљена*, *ӣо̀дложен-ӣо̀дложена*, *за̀робљен-за̀робљена*, *ӣо̀трошен-ӣо̀трошена*, као: *ӣо̀ломӣм*, *ӣо̀крстӣм*, *у̀іојӣм*, *на̀учӣм* итд.

III а) Од глагола пак с основом инфинитива на *а* и краткоузлазним акцентом на непосредно претходном слогу, имали они у презенту на томе слогу исти или краткосилазни акценат, — трпни придев се по акценту разликује и од инфинитива и од презента; овај облик тих глагола има редовно силазни акценат на првом слогу простих глагола, а тај се акценат у сложених скоро увек преноси на први слог њихова префикса. Овај првосложни акценат у томе облику имају и прости и сложени глаголи с једносложном основом на било који самогласник, уколико број слогова основе код њих остаје непромењен и у облику м. р. једнине трпног придева:

да̑т и *ӣро̏да̄т-ӣро̏да̄та-ӣро̏да̄то-ӣро̏да̄ти*, *зва̑н* и *ӣро̏зван-ӣро̏зва̄на*; *бра̑н* и *у̏бра̄н-у̏бра̄на*, *ӣра̑н* и *о̏ӣра̄н-о̏ӣра̄на*; *зна̑н* и *ӣо̏зна̄т-ӣо̏зна̄та*, *ӣри̏зна̄т-ӣри̏зна̄та*, *у̏ӣозна̄т-у̏ӣозна̄та*, *кле̑т* и *у̏кле̄т-у̏кле̄та*, *ӣро̏стр̄т-ӣро̏стр̄та*, *ра̏застр̄т-ра̏застр̄та*, *за̏ӣе̄т-за̏ӣе̄та*, *ӣо̏че̄т-ӣо̏че̄та*, *о̏тӣоче̄та*, *у̏зе̄т-у̏зе̄та*, *о̏бузе̄т-о̏бузе̄та*, *ӣо̏дуӣр̄т-ӣо̏дуӣр̄та*,

ȍпеш-ȍпеша, ӣрѐошеш-ӣрѐошеша, ȍбасуш-ȍбасуша, ӣрȍсуш-ӣрȍсуша, ȉзасуш-ȉзасуша, рȁзаӣеш-рȁзаӣеша, нȁдуш-нȁдуша[1].

О пореклу прастарих силазних акцената у облицима трпног придева ових глагола, поред њихова доследног преношења на први слог префикса сложених глагола уз чување непромењене природе, сведочи још и понекад друкчији акценат у облицима простих глагола у којима се број слогова повећава, тј. у ж. и ср. р. једн. и сва три рода множине. Даничић, истина, даје акценат: *зна̂на* и *зна̂ша*.[2] Такав је акценат овога облика и у већини говора с четвороакценатском системом нашег књижевног језика. Па не само од овог него и од глагола: *дȁши, брȁши, ӣрȁши* и сл. акценат трпног придева је и у свим осталим облицима као и у м. р. једнине (*Да̂ша* је наредба за општи покрет; *Да̂но* у Београду дне...; Ништа не вреде јер су *бра̂не* по киши; Кошуља му није *ӣра̂на* богзна откад). Али у неким говорима на југозападу који свакако улазе бар у ширу, а гдекоји и у ужу основицу књижевног језика, према ⌒ м. рода једнине имамо ′ осталих облика трпног придева. За дубровачки, прчањски и озринићки, додуше, имамо потврду да се овде потпуно слажу с Вуковим акцентом[3]. Али нам је сасвим познато, а то смо и нарочито проверили, да је у другим неким говорима (у већини црногорских, напр., и у неким херцеговачким), у свим облицима у којима се број слогова увећава самогласником наставка, акценат баш на наставку: *да́ша-да́шо, да́ши, да́ше, да́ша* (односно *да̄шȁ, да̄шȍ, да̄шӣ, да̄шѐ, да̄шȁ* — у говорима који не знају за најновије повлачење акцента за један слог према почетку), *бра́на-бра́но, ӣра́на-ӣра́но,* — дакле, на крајњем слогу, на који је у давној прошлости доспео по закону (Де Сосирову) о преношењу изворно силазних акцената. Старина је, значи, у ономе што налазимо у овим гово-

[1] Овде наведени вишесложени глаголи сви су сложени с једносложним простим, иако се данас већина више њих не осећају таквим.

[2] Српски акценти 1925, стр. 105.

[3] M. Rešetar, Die Serbokroatische Betonung südwestlicher Mundarten, Wien, 179.

рима, а ⌒ (дугосилазни акценат) тих облика, какав је, рекосмо, много чешћи у млађим говорима, добивен је касније и, свакако, морфолошким путем.[1]

Овакав акценат који се сачувао у облика некадашњег имперфекта (данашње 2 и 3 л. ј. аор.) као и у неким случајевима облика који су се на њ наслањали (а то су, како и по данашњем њихову акценту можемо закључити, радни и трпни глаголски придев) налазимо, рекли смо, у трпних придева свих, боље рећи, скоро свих вишесложних глагола с основом инфинитива на *а* и краткоузлазним акцентом на непосредно претходном слогу:

о̏ра̄н-о̏ра̄на и *у̏зора̄н* (према: *о̀рати-о̏ре̄м* и *узо̀рати-у̏зоре̄м*); *гло̏да̄н-гло̏да̄на* и *о̏глода̄н-о̏глода̄на* (према *гло̀дати-гло̏ђе̄м* и *огло̀дати-о̏глођем*); *зо̏ба̄н-зо̏ба̄на* и *по̏зоба̄н-по̏зоба̄на* (према: *зо̀бати-зо̏бље̄м* и *позо̀бати-по̏зобље̄м*); *ло̏ка̄н-ло̏ка̄на* и *по̏лока̄н-по̏лока̄на* (према: *ло̀кати-ло̏че̄м* и *поло̀кати-по̏лочем*); *ме̏та̄н-ме̏та̄на* и *и̏спремета̄н-и̏спремета̄на* (према: *мѐтати-ме̏ће̄м* и *испремѐтати-испрѐмеће̄м*); *тȅса̄н-тȅса̄на* и *о̏тесан-о̏теса̄на* (према: *тѐсати-тȅше̄м* и *отѐсати-о̏теше̄м*) — II и V врста;

ко̏ва̄н-ко̏ва̄на и *по̏тко ва̄н-по̏тко ва̄на* (према *ко̀вати-ку̏је̄м* и *потко̀вати-по̏ткује̄м*), *тро̏ва̄н-тро̏ва̄на* и *о̏трова̄н-о̏трова̄на* (према: *тро̀вати-тру̏је̄м* и *отро̀вати-о̏трује̄м*), *ку̏пова̄н-ку̏пова̄на* и *по̏купова̄н-по̏купова̄на* (према *купо̀вати-ку̏пује̄м*) и *покупо̀вати-поку̏пује̄м*), *вр̏бова̄н-вр̏бова̄на* (према: *врбо̀вати-вр̀бује̄м*), *тр̏гова̄н-тр̏гова̄ча* и *по̏тргова̄н-по̏тргова̄на* (према: *трго̀вати-тр̏гује̄м* и *потрго̀вати-потр̏гује̄м*), *псо̏ва̄н-псо̏ва̄на* и *о̏псова̄н-о̏псова̄на* (према: *псо̀вати-псу̏је̄м* и *опсо̀вати-о̀псује̄м*), *сно̏ва̄н-сно̏ва̄на* и *о̏снова̄н-о̏снова̄на* (према: *сно̀вати-сну̏је̄м* и *осно̀вати-о̀снује̄м*) — IV вр.;

и̏гра̄н-и̏гра̄на и *про̏игра̄н-про̏игра̄на* (према: *ѝграти-и̏гра̄м* и *проѝграти-про̀игра̄м*), *че̏шља̄н-че̏шља̄на* и *о̏чешља̄н-о̏чешља̄на* (према: *чѐшљати-че̏шља̄м* и *очѐшљати, о̀чешља̄м*), *чи̏та̄н-чи̏та̄на* и *про̏чита̄н-про̏чита̄на* (према:

[1] Исп. објашњење таквог акцента одговарајућих облика радног глаголског придева (НЈ, књ. V н. с., стр. 309).

чи̏тати-чи̏та̄м и *прочи̏тати-прочи̏та̄м*), *мо̏та̄н-мо̏та̄на* и *на̏мота̄н-на̏мота̄на* (према: *мо̀тати-мо̀та̄м* и *намо̀тати-намо̀та̄м*), *о̏ружа̄н-о̏ружа̄на* и *на̏оружа̄н-на̏оружа̄на* (према: *ору̀жати-ору̀жа̄м* и *наору̀жати-наору̀жа̄м*), *ко̏миша̄н-ко̏миша̄на* и *о̏комиша̄н-о̏комиша̄на* (према: *комѝшати-комѝша̄м* и *окомѝшати-окомѝша̄м* — VI вр.

Што у штокавским говорима на југозападу, и не само у тим говорима, старијег (зетског) типа, већ и у понеким од оних што улазе и у најужу основицу књижевног језика од неколико глагола с односом основа *а* (у инф.): *е* (у през.) наилазимо на трпне придеве са ̏ на првом слогу само простих глагола, док с њима сложени на префиксу имају ̀ , према: *дё̄ра̄н-по̀деран*, према: *клё̄па̄н-ѝсклепа̄н*, према: *крё̄са̄н-у̀креса̄н*, према: *прё̄та̄н-за̀прета̄н*, — томе ваља тражити објашњење у тенденцији ка све већем једначењу акцента трпног придева с акцентом презента. Двојак акценат глагола овога типа промене имамо, уосталом, и у аористу (2 и 3 л. једн.) и радном придеву, само што су случајеви отступања од првосложног силазног акцента и простих и сложених глагола у ова два облика, можемо рећи, општија појава[1]. Ово отступање акцента код трпних придева обухватило је, међутим, како смо истакли, само неке наше говоре, а о њему се, осим тога, може говорити једино када су глаголи сложени, јер прости и у презенту имају силазни акценат, а трпни се придев овде, рекосмо, слаже с презентом, а не, као аорист и радни придев, с инфинитивом.

IV а) Глаголи једносложних основа на самогласник од којих се и облик трпног придева м. рода увећава за један слог, од којих се, тј., овај облик гради наставком *ен* а између тог наставка и основе, како је познато, развијају прелазни глас *в* или *ј*, са још неким глаголима, — чине посебни акценатски тип трпног придева. У овоме облику тих глагола према краткосилазном акценту на коренову слогу облика м. р. једнине имамо такав акценат на наставку *ен* у ж. и ср. роду једнине и у сва три рода множине, а исти

[1] В. Ђ. Даничић, Српски акценти, стр. 177—178; а исп. и Наш језик, књ. V н. с., стр. 259 и 314-315.

акценти, наравно, остају на истим слоговима и сложених глагола:

чу̏вен-чувѐна-чувѐно-чувѐни-чувѐне-чувѐна (од *чу̏ти-чу̏јēм*), *ши̏вен-шивѐна* и *саши̏вен-сашивѐна* (од *ши̏ти-ши̏јēм* и *са̀шити-са̏шијēм*), *пи̏јен-пијѐна* и *испи̏јен-испијѐна* (од *пи̏ти-пи̏јēм* и *ѝспити-ѝспијēм*), *би̏јен-бијѐна* и *изби̏јен-избијѐна* (од *би̏ти-би̏јēм* и *ѝзбити-ѝзбијēм*); *ли̏вен-ливѐна* и *изли̏вен-изливѐна* (од *ли̏ти-ли̏јēм* и *ѝзлити-ѝзлијēм*), *млѐвен-млевѐна* и *самлѐвен-самлевѐна* (од *мле̏ти-мѐљēм* и *са̀млети-са̀мељēм*).

Па не само прости и од њих сложени глаголи с оваквим начином грађења трпног придева него и вишесложни глаголи који према себи немају простих или се данас више и не осећају као сложени — знају једино за овакав акценат трпног придеаа:

доби̏вен-добивѐна (од *до̀бити-до̀бијем*); *обу̏вен-обувѐна* (од *о̀бути-о̀бујēм*); *запо̀дѐвен-заподевѐна* (од *запо̀дести-запо̀денēм*) итд.

б) Истог акценатског типа је и трпни придев глагола једносложне основе на сугласник са ̀ инфинитива, без обзира на то да ли они и у презенту имају тај исти или ̏ (краткосилавни акценат);

од *бо̀сти-бо̀дēм* трпни придев је: *бо̀ден-бодѐна*
„ *забо̀сти-забо̀дēм* „ „ „ *забо̀ден-забодѐна*
„ *довѐсти-довѐдēм* „ „ „ *довѐден-доведѐна*
„ *грѐпсти-грѐбēм* „ „ „ *грѐбен-гребѐна*
„ *огрѐпсти-огрѐбēм* „ „ „ *огрѐбен-огребѐна*
„ *мѐсти-мѐтēм* „ „ „ *мѐтен-метѐна*
„ *помѐсти-помѐтēм* „ „ „ *помѐтен- риметѐна*
„ *плѐсти-плѐтēм* „ „ „ *плѐтен-плетѐна*
„ *рѐћи-рѐчēм* „ „ „ *рѐчен-речѐна*
„ *порѐћи-по̀речēм* „ „ „ *порѐчен-поречѐна.*

У неким говорима и глаголи с односом основа *е*, а понеки и с основом на *и* (у инфинитиву): *и* (у презенту) и краткоузлазним акцентом на слогу непосредно пред наставком за основу инфинитива, као што су глаголи: *жѐлети-жѐлӣм*, *го̀рети-го̀рӣм*, *благосло̀вити-благо̀словӣм*, такође иду

у овај тип акцента трпног придева. За овај облик првог глагола Даничић мисли (значи, није сасвим сигуран) да је његов акценат: *жѐљен-жељѐна-жељѐно*; за други се позива на П. Будманија, који у својој граматици даје: *гòрен-горѐна-горѐно* (в. Српске акценте, стр. 129); а за трећи опет (у сад нав. делу, стр. 151) тврди да је „обичније старо *благослòвен-благословѐна*" него *благòсловљен*, али је сасвим тачна Московљевићева напомена (у Јужнословенском филологу VII, стр. 39) да је такав акценат овог последњег везан за његову употребу у служби обичног придева. И иначе је познато да се трпни придев ових и сличних глагола употребљава погдегде с оваквим акцентом. Али у говорима с најновијом, четвороакценатском системом овај облик глагола о којима је реч има акценат који смо горе (у тач. II в.) означили као карактеристичан за глаголе *и*: *и* основа с ˋ на претпоследњем слогу: *жȅљен-жȅљена*[1] и *ȕжељен-ȕжељена*, као *лȍмљен-лȍмљена* и *пȍломљен-пȍломљена*. Ово на првом месту, а затим и несигурност Ђ. Даничића у акценат какав он сам означава говори више у прилог давања преимућства овоме другом акценту.

Овде ћемо истаћи још прилично познату иначе чињеницу да је у примера с различитим акцентом у облику м. рода једн., с једне, и у осталим облицима трпног придева, с друге стране, када се употребљава придевски и у одређеном виду — акценат увек на првом слогу основе: *чу̏венӣ* јунак, *чу̏венā* уметница, *испи̏јенā* лица, *лѝвенō* гвожђе, *одѐвенӣм* и *обу̏венӣм* је лако, *самлѐвенā* кафа, *плѐтенē* чарапе итд.

---

[1] М. Решетар за дубровачки и озринићки говор даје примере: *изгòрјен-изгорјѐно, учѝњен-учињѐно, зачѝњен-зачињѐно, изгу̏бљен-изгубљѐно, узгòјен-узгојѐно* и *благослòвен-благословѐно*, док за *жȅљен-жȅљено* изричито наглашава да се са овде означеним акцентом употребљава и у ова два и у прчањском говору (Die serbokroatische Betonung, 180); а Г. Ружичић за пљеваљски наводи: *чѝњен-чињѐна, начињѐна* и *учињѐна* и *кр̏штен-крштѐна*, поред *кр̏штен-кр̏штена, пȍкрштен, прѐкрштен* и сл. (Српски дијалектолошки зборник III, стр 172). У поцерском и пивско-дробњачком познати су трпни придеви простих ових глагола само с краткосилазним акцентом који се у сложених преноси на префикс као краткоузлазни (в. код М. Московљевића, у Јужнословенском филологу VII, 29, и Ј. Вуковића, у Дијалектолошком зборнику X, стр. 374).

Као на елеменат који је тесно везан с акцентом ваља, најзад, указати и на дужине облика трпног придева. Ово је нарочито зато потребно што у погледу чувања тих, као и других уосталом, дужина у нашем језику наилазимо на велику неуједначеност. У једним говорима (онима на истоку, углавном) те су дужине све ређе, а у другима (у штоковским говорима на југозападу) доследно се чува дужина крајњег слога трпног придева у свих глагола с основама на *ну* и на *а*.[1] Има и говора у којих је чак наставак *ен* под дужином. Али и поред тога што је ово забележено и у једном говору Вукова краја[2], њу Вуков језик, можемо бити сигурни, није познавао, јер је Даничић није означио. А и не само да ту код њега нема дужине него је нема ни у глагола на *ну* уколико овоме наставку непосредно претходи дуги слог. Значи да је у Вукову језику крајњи слог трпног придева на *ну* био дуг само иза кратких, а не и иза дугих вокала: *дӥгнӯт-дӥгнӯта* и *по̏дигнӯт-по̏дигнӯта*, а *кре̑нут-кре̑нута* и *по̏кре̄нут-по̏кре̄нута)*. Редовно су имали дужину крајњег слога и трпни придеви с првосложним акцентом и простих и сложених глагола, као и трпни придеви свих глагола с вокалом *а* у основи инфинитива. А ово стање дужина трпног придева Вукова језика, које је тачно претстављено у Даничићевим Акцентима, можемо узети за образац класичног изговора у нашем савременом језику.

М. Стевановић

---

[1] Између осталог в. М. Решетара, нав. дело, стр. 178—181; Г. Ружичића, нав. 171 -172; М. Стевановића, Систем акц. у пиперском говору, Дијал. зб. X, 161 и Ј. Вуковића, исто, стр. 371—373.

[2] М. Московљевић, Акценти поцерског говора. — Јужносл. филолог VII, стр. 38-39.

О КОНСТРУКЦИЈИ *ВИДИ МУ СЕ*

У НЈ (књ. V н.с., св. 9—10, стр. 337—40) написао је С. Матић чланчић Један Вуков латинизам. Матић је тако поставио ствар као да се ради о једној језичкој особини личног говора Вука Караџића. Он је нашао у Вукову језику на четири места где је гл. *видјети се* употребљен у значењу scheint, videtur, па верује да је ту особину Вук научио од Срба у ондашњој Аустрији (војвођанских и бечких — ваљда). То своје мишљење поткрепљује примерима из војвођанских писаца (износи укупно осам примера), у којима је употребљен исти глагол и са истим значењем. По Матићу је сасвим разумљиво што се овај „латинизам" налази у језику Војвођана јер је *међу њих* „дубоко продрла употреба овог латинизма". Међутим, писац чланка није могао да мимоиђе остали материјал који је скупио — онај из народне песме, из писаца из Србије, Босне, Црне Горе. Кад је тај материјал изнео, он га је одмах прогласио као — војвођански утицај! То је учинио кад је хтео да објасни откуда је „тај латинизам" ушао и у народну песму. Што се тај глагол налази у стиху: „Ти се видиш јунак од мејдана" (Вук, 2, 184) објаснио је просто тако што је „песму за Вука забележио Мушицки од једне слепице из Гргуреваца у Срему" (с. 339). Што се јавља „код свих писаца наших и у данашњој Војводини, и код Србијанаца и код Његоша", он је објаснио „као владајући израз у књижевном језику нашем од пре сто година". С. Матић је остао дужан да нам објасни како је дошао тај израз у Војводину, како је пренет из латинског. За употребу код српских писаца у Далмацији, и код Хрвата, он налази да гл. *видјети се* у значењу „чинити се" чак претставља „зацело и италијанизам, или још пре само то" (с. 339—340).

Све оно што је Матић изнео (све је то написано више као белешка) има тежњу да се оправда замишљена теза како је *види се* синтаксички калк из латинског језика који се, ето, налази и у Вука. Вук га се, међутим, на своју срећу, отресао у својим доцнијим радовима. Не бих желео да узмем ову тезу као циљ који треба напасти. Узимам чланчић С. Матића као повод да говорим о једној дативној консрукцији која није никакав „латинизам“, или „италијанизам“, већ је чиста особина српскохрватског језика. Да се она налази на целој нашој језичкој територији (што се може видети из самих примера С. Матића), да је то врло стара конструкција, да је и данас врло честа, обична, и у извесном смислу неопходна конструкција, то ће показати примери које ћу ја навести. Хтео бих само да још нешто напоменем. Сваки онај који се бави језиком, могао је посумњати да се овде ради о једном „латинизму“. Ако се тај „латинизам“ налази на целој нашој српскохрватској језичкој територији, у језику старијих писаца, као и новијих и најновијих (узмимо само Душана Радића), у говору народа (у Војводини, и у народној песми), онда би то био јединствен случај утицаја ученог говора на народни језик. У лингвистици су, истина, познати случајеви утицаја ученог језика на књижевне језике, али не и на простонародне, као што би требало да буде у овој згоди. Према томе, врло је смело, ако не и невероватно, тврдити да се овде ради о једном латинизму, односно италијанизму.

Већ ми се често дешавало да сам, службујући по разним местима наше државе као гимназиски наставник, долазио до уверења како је криво када се гледа на језичке појаве кроз националну призму, а исто тако осудити нешто као „покрајинско“, па за то рећи да не спада у књижевни језик. Слично ми се десило и са конструкцијом „види му се“. Док сам тумачио језик у Мажуранићеву епу Смрт Смаил-аге Ченгијића у VI разреду Трстеничке гимназије, хтео сам да ученицима објасним и конструкцију „види му се“ у стиху: Види му се, мријет му се неће (Ноћник)[1], па сам рекао да је то„ покра-

[1] Сада видим да се иста констр. налази и и другом делу стиха, мријет му се неће.

јинска употреба" (тако сам и написао у издању овог дела, Школска библиотека, бр. 15, с. 39) и да ово значи „изгледа, чини се". На то су ми ученици одговорили: „Па тако се и овде каже!" Кад сам то проверио, нашао сам да се у околини Трстеника говори: Види му се скупо. — Тражили за то сто динара, а њој се то видло скупо па није ћела да узне. То је било довољно да одбацим као нетачно своје раније уверење да је „види му се" покрајинска конструкција која се налази код наших западних писаца. Сад ме је и С. Матић уверио (јер нисам располагао материјалом који он износи) колико је конструкција општа, српскохрватска.

Морам признати да су филолози већ одавно запазили да је конструкција „види му се", и то, додуше, као повратни глагол „види се", општа у нашем језику. Лука Зима у својој студији Њекоје, већином синтактичне разлике између чакавштине, кајкавштине и штокавштине (Загреб, 1887) обрадио је гл. *чинити се*, *видјети се* и др. у значењу videri на с. 155-6 своје студије. Како је Зима унео материјал из старије књижевности, обухватио је њиме сва три наша дијалекта, а такође и нашу народну књижевност, али је, по обичају наших старијих филолога, занемарио савремену књижевност и говорни језик. Зима је нашао да гл. *чинити се* долази у старом чакавском у значењу *мни ми се*, *види се*, итал. *para*, да у старом дубровачком у том значењу долази глагол *видјети се*, у новијем чакавском *види се*, *мисли се*, у кајкавском *види се*, *зди се*. Ипак све оно што нам износи Зима може да послужи само као материјал. Слично могу да послуже, као материјал, они примери из правног и говорног језика које нам даје Вл. Мажуранић у својим *Приносима за хрватски правни повијесни рјечник* (ЈАЗУ). Кад смо прегледали сав поменути материјал, видели смо да се не ради само о једној безличној употреби извесних глагола, већ о једној конструкцији глагола у 3 л. ј. са дативом, обично личне заменице. Неретко, уз овакву конструкцију може стајати и нека прилошка реч. Тако то имамо већ од 15. века, упор. Нам се правдено види? (Кукуљевић, Acta croatica, 102). — Је да ти се, ђевојко, њешто криво види? (Богичевић, Народне пјесме, Бгд, 1878, с. 69). — Краљ му рече

да му се јако чудно види да му већ ни кћер прво какови глас од себе дала (Микуличић, Нар. приповј. и пјесме, Краљевица, 1876, с. 100). – То се Марку јако на жал видло (Плохл-Хердвигов, Хрв. нар. пјесме, Вараждин, 1867, с. 92). У народним песмама из Босне и Херцеговине имамо такође пример: Љубо моја, дража од очију, тко се видје теби јунак бољи? (Јукић, Народне пјесме босан. и херцеговачке, Осиек, 1858, с. 426). — Из ових примера се јасно види да се безличном облику додаје један датив, па се у овом случају ради о једној посебној употреби безличног глагола у којој датив има службу логичког подмета. Не ради се, дакле, просто о безличном облику глагола, већ о једној конструкцији, изразу. Општи је случај да глаголи у 3 л. ј. добивају посебно значење. Код наведених примера и код оних које ћемо навести постоји једна семантичка промена; упор.: видим (се), видиш (се), види (се); чиним (се), чиниш (се): чини (се); мислим...: мисли (се). Кад наступи једна оваква семантичка промена у 3 л. ј., онда је могуће да се тај облик одвоји од других облика (личних). Овакви облици, нови по семантици, одвојили су се од осталих и са дативом дали семантички и синтаксички нови израз — једно медијално значење. Њихова медијалност изражава једно стање, мишљење и расположење које настаје у нама готово против наше воље: „види му се“ је исто што и: „видљиво му је“, „јасно му је“, па: „изгледа му“, „чини му се“. Овде се не ради о једном дативу етичком, већ о дативу као пасивном субјекту који безличном глаголу даје посебну синтаксичку вредност.

Оваква конструкција није нипошто ограничена на један-два глагола. Постоји низ глагола уз које се у 3 л. ј. може створити оваква конструкција. Ваља овде истакнути да није увек потребно једно семантичко мењање у 3 л.ј. По аналогији, оваква конструкција је могућна и без те особине. Већ у материјалу Л. Зиме и В. Мажуранића имамо овакву конструкцију уз глаголе: мнети, мислити, свидети се, хтети, не хтети. Гл. *мнети* налазимо у чакавском: Да ово могу рећи добром душом, како се мени мни да нисте ви нигдар бољега ни срченијега слугу ни пријатеља море бити тагајега од мене имали“ (Кукуљ., Аста сг. 220). — Мени се мни од броја

велика (Хекторовић, Ст. писци, 56). — Јер би рек да жива (мени се тач mније) оца прикажива (Луцић, Ст. писци, 56). — За *мислити* у чакавском: Службу ку нам мисли наприда служити (Шурмин, Acta cr., с. 214 из г. 1458). — За *свидети се*: у штокавском: После очине смрти не свиди се сину у очевини, него се крене у друго царство (Којанов-Стефановић, Српске нар. прип., Н. Сад, 1871, с. 39. — Но се јежу не свидје лисичји конак (Врчевић, Српске нар. прип., Београд, с. 1869, с. 168). — *годити се* у штокав.: Тад се д'јете на невољи нађе: да му даде (коња), годи му се стидно (Вук, Рјечник код *годити се*). У Маретићевој Граматици (II изд, с. 549) налазимо примере за гл. *хтети*, *моћи*, *видети*, *вечерати*, *задремати*, *снити се*, *не хтети*. Код њега налазимо конструкцију „хоће ми се“, „неће ми се“, која је сасвим обична у разговорном језику: Ја сам дошао да бацим огањ на земљу, и како ли ми се хтјело да се већ запалио, него је сваки морао бити слободан и весео, ако му се и неће (из Даничићеве Синтаксе, 349), итд. Разуме се да је број оваквих глагола с којима се може начинити поменута конструкција много већи. Из Даничићевих примера видимо да се каже: Љутици се на оно не може...; Ко хоће да му се види, нека носи свијећу; Да се види сестри вечерати; Ал' се њему мало задријема; Не казује баба како јој се снило, већ како јој је мило (у Вуковим Пословицама:] Да им се хити.

У стсл. споменицима нисам наишао на ову конструкцију. Она се ипак развила у старим периодима нашег језика јер је тако општа. Када се у језику развила употреба безличних облика, онда се развила и ова медијална конструкција са дативом. Она је једна од важних модалних форми које карактеришу нашу синтаксу времена.

Да ли се, према овоме, може говорити о "латинизму“ конструкције „види му се“? У лат. у: mihi videor, sperare „мислим да се могу надати“ налазимо донекле сличну конструкцију једног глагола који је по значењу близак нашем безличном „види се“, али цело постројење не одговара нашем. — У немачком постоји конструкција безличних глагола са дативом, али ти глаголи никад не одговарају нашим (напр. es fehlt mir недостаје ми), или немају такво значење као наши (напр. es fehtl

mir gut). Ако једну немачку личну конструкцију, напр. ich finde gut преведемо безличном "види ми се добро", превод ће бити сасвим у духу нашег језика, и није ни латински ни немачки калк.[1])

Св. Георгијевић

[1]) С. Матић је упоредио пример: „Кестени ми добри виде се" (Лексикон, 1791) са нем. Ich finde die Castanien gut, па каже: „Тај пример добро показује укорењеност овог латинизма у језику (војвођанске) интелигенције". Ја пак мислим да је, осим реда речи, преводилац нашао добар домаћи израз у „виде му се добри".

ПОТРЕБЕ СТРУЧНИХ ТЕРМИНОЛОГИЈА

Нова „поука„ Св. Предића, објављена[1]) као одговор на мој чланак О грађењу и транскрибовању придева од латинских именица“ отвара широм врата дискусији о потребама стручних терминологија. А те су потребе и прешне и многоструке. Али, у томе, најпре ваља расправити важно питање: на коме је да излаже потребе тих терминологија. Да ли на стручњацима, којима је терминологија насушна потреба, или на лингвистима којима је она само мање-више интересантна? Мислим да сваком мора бити јасно да потребе стручних терминологија имају да излажу и да одређују само стручњаци којима та терминологија има да омогући тачно излагање и лако споразумевање. Од лингвиста се у томе тражи само права, убедљива и документована поука и директива: одговор да ли се те потребе могу задовољити, на који начин и у коме облику се могу задовољити. Другим речима: шта је потребно има да кажу стручњаци, а шта је могућно има да одреде лингвисти. Зато је на њима да пажљиво саслушају потребе стручњака, које су, добрим делом, поникле баш због тога што извесни досада употребљавани термини сметају стручњацима, мада, разуме се, с формалне стране они не морају да сметају ни лаицима, ни лингвистима, па ни писцу поменуте „поуке“. Према томе, нетачно је тврђење да неко помишља „да исправља оно што никоме не смета“. У овом случају, јасно и гласно речено: то смета стручњацима и о томе се, свакако, мора водити рачуна. Ми се не подухватамо неког забавног и хазардног подвига, него нас на све ово нагони стварна невоља. А када је у питању медицинска терминологија, нека Св. П. допусти да се чује и уважава

---

[1]) *Наш језик*, књ. V, 1—2, 1954

глас лекара који се тим проблемом баве и нека њихова залагања, изразито конструктивног смера, тако олако не проглашава „за несхватљиви покушај кварења нашег језика". Смешна је, заиста, ситуација коју Св. П. насилу ствара: ми кажемо, у свој озбиљности, да нам је преко потребно да правимо разлику између извесних појмова и да за те појмове нађемо посебне термине, а Св. П. покушава да нас убеди да нам то није потребно, да је и за више појмова довољна једна реч, а да се при споразумевању служимо — погађањем.

У овој својој критици Предић открива да не схвата потребе стручних терминологија, и то је сасвим разумљиво. Али му то не смета да струкама, које су *то* баш због тога што су и делањем и језиком далеко од опште употребе и од обичног живота, намеће „законодавну" силу обичне, свакидашње употребе, проглашавајући је, погрешно, за непогрешну, бар када су у питању струке за „свемоћног законодавца" чак. Предић, очигледно, не може да сагледа све потребе стручне терминологије, јер не живи у сложеној проблематици те терминологије. Међутим, у свакој струци, у медицини нарочито, сваким даном се рађају нови појмови, док се стари проширују, допуњују или исправљају. Свему томе треба наћи подесан језички изражај. Св. Предићу изгледа да није потребно пронаћи „за све могуће преливе" посебне термине. А, онда, у даљем излагању, он открива да за „преливе" проглашује, ни мање ни више, и потпуно различне појмове и антиподне разлике, и то само зато што не познаје материју о којој даје свој суд. Оно што је за Св. Предића „прелив" за нас је суштински различан појам који зато захтева и посебан термин. У томе лежи срж проблема. Нису „преливи" *експериментни* и *експериментални*, *практични* и *практички*[1]), јер они казују два потпуно различна појма, као ни *пластични* и *пластички*, *реуматични* и *реуматички* итд. Већ сам у чланку на који се односи поменута „поука" довољно подвукао да облик *практичан* означава да је нешто згодно, корисно употребљиво, док се облик

[1]) Та се разлика, уосталом, чини и у Белићеву *Правопису*, стр 386.

практички односи на праксу, практиковање (*практичке* вежбе могу бити *практичне* и *непрактичне*); *пластичан* значи нарочито својство да се нешто по вољи дотерује (*пластична* маса), док *пластички* означава да је нешто у вези с пластиком. Према томе, хирургија не може да буде *пластична*, него *пластичка*. *Реуматичан* се каже за болесника који болује од реуматизма, а *реуматички* казује припадање реуматизму (*реуматичке* појаве у *реуматична* болесника). Животиња може да буде *експериментна* (тј. она која служи експериментисању) и *експериментална* (тј. која је постала путем експериментисања) итд., итд. Зар, онда, није несхватљиво да се то разликовање које се сваки час намеће лекарима, проглашава, просто, непотребним „јер се из контекста увек може погодити право значење“. Зашто да погађамо ако одмах можемо да будемо тачни? Зар се, опет, препоручивање неког „погађања“ може сматрати за напредак у развитку језика? Кад се погађа, може да се и не погоди. А шта онда?

Пометња постаје још већа што се Св. П. оглушује и о извесна правила и примере који су садржани у Белићеву *Правопису*. Тиме се код нас, нестручњака за језик, убија вера да ћемо од наших језичких стручњака добити правилно тумачење. Св. П. доводи у питање и оно што нам је досада изгледало ван дискусије. Тако, он нам замера што употребљавамо *транскрибовање* уместо *транскрипција*[2]), иако проф. Белић у своме Правопису, као наслов за главу која третира то питање (стр. 110), ставља баш облик *транскрибовање*, а не *транскрипција*. Ко онда има право, и чијег се поступка треба држати? За мене је ту, свакако, меродавнији проф. Белић. Исто тако, опет насупрот проф. Белићу (Правопис, стр. 120), Св. П. сматра да не треба градити „придеве према облицима промена који су се код нас одомаћили“ (напр. *системски* уместо *систематски*, *драмски* уместо *драматски* итд.). Чему такав јеретички став? Куда води такво идење ураскорак? Да ли се проблеми језика тиме расплићу или

---

[2]) Зар Св. П., заиста, не осећа разлику између *транскрибовања* и *транскрипције*?

заплићу? Жели ли Св. П. да нама, стручњацима, помаже или одмаже у правилној изградњи наше терминологије?

Пре него што бисмо прешли на подробнију анализу неких његових тврђења, нека нам допусти да му отворено кажемо да улази у третирање проблема које не разуме; он сасвим површно и погрешно гледа на потребе медицинске терминологије, у чијој изградњи не могу одлучивати ни Ларус, ни Роцет, ни искључиво лингвисти, него на првом месту и у последњој речи стручњаци, лекари, којима је семантичка страна много значајнија и од које треба да зависи и сам облик речи.

У првом свом критичарском залету Св. П. опет осуђује што се праве придеви од *експримент, бронхус* и *дијагноза*, али при томе не износи ништа ново, него само погоршава своју ситуацију тврдећи да су те речи латинске и грчке. Међутим, поменуте речи су само транскрибовани, одн. транслитеровани облици грчких и латинских речи: experimentum, bronchus и diagnosis. Зашто се од тих облика не смеју градити придеви према упутству бр. 274 Белићева *Правописа*? Истина, Св. П. каже да то изузетно важи „за речи одомаћене у нашој употреби .... те је природно да од тих, сада већ наших, именица градимо придеве према облику који имају у нашем језику“. Ако се под то правило не могу подвести *експеримент, дијагноза* и *бронхус* зато што, по Предићу, ваљда, нису „одомаћене“ и нису постале „наше“, онда се љуто вара. Ако те речи нису одомаћене у општој употреби и у обичном језику, оне су опште у специјалној употреби; у медицинском језику оне су довољно наше, те се и на њих, због тога, може применити горње правило. Зато су придеви *експериментни, бронхусни* и *дијагнозни* правилно саграђени за појмове којима су намењени. Друго је питање што се, поред тих придева, с тим значењем, појављују и други облици: *експериментални* и *дијагностички*. Они за сваког лекара који добро познаје медицинске појмове и који осећа потребе медицинског језика, имају сасвим друго значење. Облик *дијагностички* одговара именици *дијагностика* и чудна је смелост Св. Предића да то одриче. *Дијагнозни* и *дијагностички* су два различна појма, иако се међусобно допуњују.

Што се Св. П. позива на то да се „такве цепидлачке разлике“ не праве ни у једном језику, то нас нинајмање неће поколебати. За нас је важно — и тога се, свакако, нећемо либити — да је у нашем језику то могућно. Да ли зато треба наш језик сматрати за сиромашнији и мање прецизан? У сваком случају, не користити широке пластичке могућности нашег језика зато што „тих разлика нема у другим језицима“, значило би, уствари, одрећи се стварних вредности нашег језика, учинити га сиромашним и поред свег обиља. Ми не желимо да „измишљамо нове облике.... за све могуће преливе“, него да пронађемо и да у пуној мери користимо све могућности нашег језика у једној стручној терминологији. Жалим што се пророчанство Св. Предића о судбини неких наших предложених облика неће испунити. Многе такве речи се већ годинама употребљавају (што Св. Предићу, изгледа, није познато), као: диферентовање, испрепарован, парадоксан, адипозан, а друге све више освајају: панкреасни, сифилисни, запаљењски итд.

Вреди указати на резоновање Св. Предића о томе да ли треба задржати придев *бронхијалан*, иако је његов опстанак данас постао немогућан, после међународног договора анатома да се латински погрешан придев bronchialis замени исправним обликом bronchalis. Св. П. тврди да нам ништа терминологија неће бити гора ако задржимо досадашњи облик. А зашто да га задржимо? Из сентименталних обзира према досадашњој погрешној употреби? На једној страни се налазе оправдани језички разлози, који воде чишћењу и усавршавању језика, а на другој — конзервативно начело „quieta non movere“,чак и када је у питању очигледна грешка. Ако бисмо оставили досадашњи облик, језик нам, можда, не би био гори, али медицинска терминологија би нам била дефектна. Кад се Св. П. пита „ко нас тера да мењамо придев који имају сви култуни народи?“ — одговарамо му: терају нас баш ти културни народи, чији су се анатоми на последњем међународном конгресу (Оксфорд, 1951) сложили да ту измену учине, и ми у томе не можемо и не смемо да чинимо изузетак ако хоћемо да останемо у заједници културних народа. А најмање смемо да чинимо изузетак због

неке дирљиве расплаканости према старим, досадашњим облицима, чак и када се докаже да су били погрешни. Кад сам тврдио да *бронхија* (bronchia) није правилан медицински термин јер не постоји у анатомској номенклатури, свакако да имам озбиљних, стручних разлога и у супротно ме најмање може уверити Ларусов речник. Ако Св. П. већ хоће да нешто побије у медицини, он мора да се служи стручним, медицинским речницима, а не нестручним. Тиме би отпао и његов страх „да не будемо паметнији од других народа", иако не видим разлога да се у грешкама морамо да поравњавамо с другим народима. Познато је да се *душник* (trachea) грана на две гране, *душнице* (леву и десну: bronchus dexter и bronchus sinister). Основа од bronchus je bronch, и придевски облик се гради додавањем на основу наставка *-alis*, те исправно може да гласи само bronchalis, а никако bronchialis. То је од анатома запажено и зато је у модерној анатомској номенклатури облик bronchialis проглашен за неисправан, те је замењен исправним bronchalis. Онако како је у своје време у обичан говор уведен транскрибован облик термина bronchialis, тако се, на место њега, сад уводи транскрибован облик од bronchalis. У званичној анатомској номенклатури промена ће се, разуме се, брзо усвојити. У обичном језику неисправан облик bronchialis задржаће се свакако дуже, али постепено он мора и ту да уступи своје место исправном облику bronchalis, одн. у транскрипцији *бронхалан* уместо *бронхијалан*.

Тврђење Св. Предића да се „богатство језика састоји баш у многим значењима које речи имају, а не у цепидлачком тражењу[1]) многих облика", могло би да буде повод за широку дискусију у коју, у овоме тренутку, не можемо да улазимо. Мислим, само, да језик чије речи имају многа и различна значења није богат, него шкрт и економан, али не разумем зашто би он изгубио од свог богатства, малтене осиромашио, ако се у њему нађу, и то без „цепидлачког тражења", многи облици.

Радујем се што наши лекари сами демантују Св. Предића, јер суштину многих предложених промена у њихову

[1]) ваљда — налажењу?

језику правилно осећају и радо усвајају доказујући тиме да је у њих „баш језичко осећање јаче“ него „докази“ Св. Предића. Њему, после свега овога, треба да буде јасно да медицинску терминологију не могу изграђивати лингвисти без сарадње с медицинским стручњацима, а нарочито не противно њихову мишљењу и образложењу, јер ови осећају разлику тамо где је нестручњаци и не слуте. Многе ствари је Св. П. излишно изрекао баш зато што није медицински стручњак и што њихово, стручно мишљење не жели да усвоји, док своје, нестручно, хоће да наметне, призивајући у помоћ општу употребу која није општа.

Језик је жива вредност, која се стално уобличава и усавршава идући у корак са сталним развитком свих наука и омогућујући им што тачније изражавање нових појмова и нових схватања. Зато се на језик најмање сме да примени застарела изрека „quieta non movere“. Језик, као изражај највишег облика живљења, нити мирује, нити га треба оставити да мирује, нарочито када постоји опасност да се чине грешке.

Проф. д-р Александар Ђ. Костић

ПОЛОЖАЈ ЗАМЈЕНИЧКЕ ЕНКЛИТИКЕ У ВЕЗИ СА НАПОРЕДНОМ УПОТРЕБОМ ИНФИНИТИВА И ПРЕЗЕНТА СА СВЕЗИЦОМ *ДА*

У нашој стручној штампи, нарочито у два језичка часописа, београдском Нашем језику и загребачком Језику, опширно се расправљало о томе постоји ли или не постоји разлика у значењу између инфинитива и конструкције *да* + *презент* када се употребе као допуна глаголима и изразима непотпуног значења. У нашем језику писали су о томе М. Стевановић (НЈ III, 1935, стр. 282—288 и НЈ н.с. V, 1953/54, 85—102 и 165—285) и М.С. Московљевић (НЈ IV, 1936, 107—113), а у Језику о томе су расправљали Д. Бровoвић (Језик 1953, 13—18) и М. Кравар (Језик 1953, 42—47). И ово питање је с те стране, мислим, расправљено.

У различитим крајевима штокавске говорне територије ова двојака допуна се неједнако јавља, са преовлађивањем једне или друге. То је позната чињеница. Познато је такође да је преовлађивање једне допуне изразитије на истоку а друге на западу, али је доказано да се нигде у књижевном језику не употребљава искључиво једна. Пратећи у сарајевској штампи однос ових допуна запазио сам да је процес потискивања инфинитива конструкцијом да + презент знатно освојио, и не само уз глаголе непотпуног значења, што је обичније, него и ондје гдје инфинитив претставља дио сложеног глаголског облика, тј. у облику футура (Ловци знају унапријед који правац кретања *ће* дивљач *да изабере*; Творнице обуће *ће да* мало више *припазе* какву робу сервирају потрошачима; Изгледа да *ће* рат дуго *да траје*; Почев од данашњег броја лист *ће* у наставцима *да доноси* ове материјале; итд.)

Инфинитив је све рећи и у оним случајевима када употреба конструкције да + презент доводи до нагомилавања

свезице *да*, а што стилски изгледа прилично рогобатно, као што видимо из следећих реченица: Тада може *да* се деси *да* ловац мора врло дуго *да* трчи за својим плијеном; Јер зна *да* не можете *да* докажете *да* је он лопов; Ако мислиш *да* можеш наједанпут *да* почнеш *да* ме гађаш правилима; Тиме се ствар сужава, тако *да* можемо *да* почнемо *да* радимо; и сл. (исп. и НЈ III, 1935, 287—288).

Али нешто друго је привукло моју пажњу: положај замјеничке енклитике у реченицама са конструкцијом да + презент био је у многим примјерима друкчији него што је на источном дијелу штокавске говорне територије, иако је несумњиво да је све чешћа употреба презента са свезицом *да* претстављала утицај са истока.

У поменутом чланку Д. Брозовића наведена су Московљевићева правила о разлици у употреби инфинитива и да + презент из чланка објављеног у београдском НИН-у и у њима су дата ова два примјера: „Овде *се* не сме пушити" и „Овде не сме да *се* пуши". Из њих видимо да енклитика *се* има различита мјеста у реченици, у зависности од тога да ли је допуна инфинитив или да + презент. А то је и разумљиво. „Енклитике теже да се наслоне на прву реч у реченици, па била она с акцентом или проклитика"[1].) У првој реченици енклитика се наслања на прву акцентовану реч *овде*. У другој тај је однос поремећен употребом још једног личног глаголског облика: презента уз свезу *да*. Док у првој реченици имамо предикат састављен од једног личног и једног безличног глаголског облика — презента и инфинитива (не сме пушити), у другој су оба глагола који чине предикат у личном облику — у презенту (не сме да се пуши). Граматички је то једна реченица са предикатом начињеним од два глагола, једног непотпуног значења и другог допунског и истовремено главног глагола. Оваква реченица је, међутим, слична сложеној реченици у којој друга, зависна, почиње свезом *да* (напр. Писао ми је да се сутра враћа). То значи да се у овом другом примјеру да + презент осјећа као засебна реченица у којој је *да* на првом мјесту, а енклитика *се*

[1]) П.П. Ђорђевић, у Гласу СКАН 53, 1898, стр. 222.

тежи да се наслони на њу, односно да заједно с њом чини акценатску цјелину са глаголом. Тако је енклитика *се* са другог мјеста у реченици са инфитивом доспјела на пето мјесто у реченици са да + презент, непосредно иза свезе *да*.

Такав је ред ријечи у језичком осјећању екаваца и уопште оних код којих је обичнија употреба да + презент мјесто инфинитива. Али није такав код оних у чијем језичком осјећању инфинитив претставља још врло живу категорију. Један од писаца поменутих чланака у Језику, замјењујући у Андрићевој реченици: Нико *га* није могао *зауставити* — инфинитив конструкцијом да + презент, дао јој је облик: Нико *га* није могао *да заустави.* Супротно наведеној Московљевићевој реченици, у овој је енклитика (*га*) остала на истом мјесту, тј. ред ријечи је у обје реченице исти.

На овакве примјере доста често наилазимо у сарајевској штампи: Тада ће *се* моћи боље да освјетли лик сваког човјека; Мишљење да *се* дивљач сама може да брани од овог штеточине није правилно; И према којима *се* знају да равнају; Б. *се* није могао само тиме да задовољи; Онда *се* не може ништа да учини против таквог развоја ствари; Да би *се* са земље могло да прати његово падање; Може *се* на рачун амортизације да снизи цијена; У граду *се* почела да осјећа извјесна несташица хљеба; Грађани *се* могу да користе осталим расположивим средствима; Откуда *се* то може да назове демократизацијом научног живота; Није *се* могао да сјети ниједне од тих страшних ноћи; Морају га родитељи силом да вуку за рукав; Он *нам* то жели и да покаже; Па *се* никако није могао да извуче из шкрипца; Оно што *се* сад може да учини; Али *се* то може да догоди сваког часа, итд. Број примјера показује да је ово врло раширена појава и да овакав ред ријечи одговара језичком осјећању многих, а налазимо га и у књижевним дјелима (у Ћопићеву Пролому имамо на стр. 33 сљедећу реченицу: Ујесен када би *се* сумаглица стала да хвата околних висова).

У свим наведеним примјерима енклитика *се* (она се налази у свим примјерима изузев два) налази се на мјесту које би одговарало употреби инфинитива мјесто да + презент (Сада ће се моћи освјетлити ...; ... Да се дивљач може само

бранити...; И према којима се знају равнати; итд.), што значи да је у свијести оних који су написали наведене реченице ред ријечи био подешен за инфинитив, а да је овај потиснут конструкцијом да + презент накнадно, пошто је ред ријечи већ начињен. Тако се поред оног реда ријечи утврђеног код екаваца по коме замјеничка енклитика стоји иза свезице *да* (у наведеним примјерима то би изгледало овако: Сада ће моћи боље да *се* освијетли...; ... да дивљач сама може да *се* брани...; И према којима знају да *се* равнају; итд.) јавља и ред ријечи у коме се енклитика *се* (и друге замјеничке енклитике) не везује за свезу *да*, већ стоји иза прве акцентоване ријечи (уколико, разумије се, нема и глаголске енклитике, јер ова, изузев *је*, стоји на првом мјесту, испред замјеничке).

Овакав ред ријечи је, као што смо видјели, исти као и у реченицама са инфинитивом, тј. енклитика је задржала своје мјесто и поред промјене у склопу реченице, док на једном дијелу српскохрватске говорне територије тој промјени одговара помијерање мјеста енклитике. Не би се могло рећи да онај први ред ријечи није правилан: не противи се правилу о мјесту енклитике иза прве акцентоване ријечи. Ипак, као последица механичког замјењивања инфинитива конструкцијом да + презент, изгледа да он мање одговара језичком осјећању већине претставника српскохрватског језика.

У најновијој Стевановићевој расправи о напоредној употреби инфинитива и презента са свезом *да* у Нашем језику (нова серија књ. V, 1953) дато је, ради освјетљавања овог питања, обиље примјера из већег броја наших писаца. У знатном дијелу тих примјера са да + презент имамо и замјеничку енклитику. Али ни у једном од њих, без обзира на то да ли је писац са истока или запада, пише ли екавски или јекавски, немамо замјеничку енклитику на другом мјесту, већ само иза свезе *да*. Ево тих примјера:

Ако хоћете да *га* отсечете; Ви хоћете да *се* смеје (Л. Лазаревић); А претур поче да *се* хвали (С. Матавуљ); Све хоће да *ми* узму; Ни воде неће да *се* напије из туђе руке (П. Кочић); Хоће да *га* сломе; Хтједе да *се*

осмјехне (Б. Ћосић); Једна мисао стала је да *се* увлачи под моју ћелу; Хоће нешто да *му* кажу (В. Цар Емин); Дакле, хоће да *их* презре; Јанош Томка је... хтео да *се* упусти у борбу (В. Петровић); И њима треба све да *се* постави готово; Гној треба да *се* испод њих иструже; Треба да *се* схвати правна свијест; Па морају да *се* напрегну све силе (М. Крлежа); Почеше да *се* успињу к шумовитој висоравни; Он није могао тако лако да *се* смири; Ми би[смо] с вама морали да *се* бијемо (М. Лалић); У моменту када треба да *се* пређе Морава; Само је почео да *га* хвата сан; Поче чак и да *се* шали; Јован хтеде да *му* довикне нешто; Ух што ћу да *их* затирем; Могао би да *се* законспиришем (Д. Ћосић).

Да је ово ближе нашем језичком осјећању, доказује нам доста честа употреба оног другог реда ријечи, са енклитиком иза свезе *да*, и у оним крајевима гдје се често енклитика ставља на друго мјесто у реченици. У сарајевској штампи ћемо наћи доста оваквих и сличних примјера: Људи који ће моћи највише да *му* помогну; Аустрија не може да *се* задовољи само половичном слободом; Неки не умију још да *се* снађу; .Па ипак нису хтели да *их* отклоне; Има и ствари које би могле да *се* избјегну; Већина њих не жели да *се* излаже већим трошковима; Наша публика не мора на таквим дјелима да *се* одмара; Кад није могло да *се* нађе заједничко решење; Како није могао одмах да *се* нађе одговор, одлучено је..., итд., итд.

Иако је код већине претставника источног дијела наше говорне територије положај замјеничке енклитике у реченицама са да + презент устаљен, и код њих се понекад јавља колебање, које је чешће код претставника средишњих и западних говора наших. Тако напр. у „Песми" О. Давича налазимо углавном ред ријечи са енклитиком на другом мјесту у реченици. На првих сто страна имамо девет таквих примјера (А његово је лице обећавало да *се* Вековић неће морати због њих да покаје (стр. 17); И Мића *му* није могао да сагледа праве мисли (22); Од свега што *их* може да доведе у питање (29); Зар *се* не би могао мало да отшкрине прозор (34); Да вас потсетим да *се* један комуниста мора на

делу и речима увек да приближава идеалном лику... (43); Какав се таленат почиње да ослобађа окова (69); На Крфу, где *се* још крвава и свежа срамота почела да претаче у легенду (71); Лудовања која *им* нико не би могао да ускрати (94); Нико *их* не може да чита (99) — према само два примјера са оним обичнијим редом ријечи (Оне почињу да *се* слажу саме од себе (27); Продужује да *им* чита своје песме (96)).

Карактеристичан случај таквог колебања имали смо у преводу дијалога из једног филма. Дијалози су преведени у Загребу, а исписивање њихово на филмску траку извршено је у Београду. Загребачки преводилац је обилно употребљавао инфинитив, а у Београду је већина тих инфинитива, чак и у облицима футура, замијењена конструкцијом да + презент. И, што је са нашега гледишта нарочито значајно, то замјењивање је вршено на два начина: у петнаест од укупно двадесет и четири реченице са замјеничким енклитикама (тих замјена има знатно више) оно је извршено механички, тј. мјесто инфинитива стављено је да + презент, а у осталих девет измијењен је и ред ријечи утолико што је замјеничка енклитика стављена иза *да*. Тих девет реченица у загребачком тексту гласе: Није *је* хтјела ни пробати; Ако *се* желите освјежити прије вечере; Морамо *их* стићи; Морам *ти* завезати очи; Немојте *ме* оставити самог; Када ћемо *их* јести; Дошао си *нас* шпијунирати; Морате *се* помирити са судбином; Нећу *ти* платити; а у београдском: Није хтела ни да *је* проба; Ако желите да *се* освежите...; Морамо да *их* стигнемо; Морам да *ти* завежем очи; Немојте да *ме* оставите самог; Када ћемо да *их* једемо; Дошао си да *нас* шпијунираш; Морате да *се* помирите са судбином; Нећу да *ти* платим.

Међу петнаест примјера са механичком замјеном инфинитива највише их је са енклитиком *се*: Сутра ће *вас* гроф уграбити (у београдском тексту:... да уграби); Ко зна како ће *се* ово завршити (... да заврши); Ми ћемо *се* тамо сакрити (... да сакријемо); Могу *је* и овдје појести (... да поједем); Сад *ми* нећеш побјећи (... да побегнеш); Нећеш *ме* више видјети (... да видиш); Не може *се* више ништа учинити

(... да учини); Овога *се* пута нећеш спасти (... да спасеш) итд. Не улазећи у питање исправности замјене инфинитива, можемо, само на основу чињенице да је у последњој групи примјера највише таквих у којима имамо футур, закључити да "исправљач" или „посрбљивач" текста (постоји накарадно мишљење да употреба инфинитива није особина српског језика — чак и у футуру) није по свом језичком осјећању био позван да то учини. Тим прије што је првобитни текст, загребачки, с малим изузецима бољи него онај „исправљени". И баш чињеница да је вршено „посрбљивање" текста указује на несигурно језичко осјећање „посрбљивача" јер језичком осјећању Срба екаваца (оних код којих конструкција да + презент носи превагу над инфинитивом) више одговара ред ријечи са замјеничком енклитиком иза свезе *да*. Ако бисмо у последњој групи примјера остали при замјени инфинитива (иако она није потребна ни у једном од њих), то би повукло за собом промјену реда ријечи; мјесто: Сутра ће *вас* гроф да уграби — имали бисмо: Сутра ће гроф да *вас* уграби; мјесто: Ко зна како ће *се* ово да заврши — Ко зна како ће ово да *се* заврши; мјесто: Ми ћемо *се* тамо да сакријемо — Ми ћемо тамо да *се* сакријемо; мјесто: Могу *је* и овде да поједем — Могу и овде да *је* поједем итд. Тај ред ријечи ће бити као и у првих девет примјера.

Упоредимо ли двије наведене групе примјера, видјећемо да прву углавном чине примјери са инфинитивом као допуном неком глаголу непотпуног значења (хтјети, жељети, морати), док у другој, као што смо већ напоменули, имамо претежно инфинитив као саставни дио футура. А то и објашњава разлику у реду ријечи у београдском тексту. Још је П. Ђорђевић прије више од педесет година у напред наведеној расправи „О реду речи у српском језику" указао на тенденцију код неких писаца да употребљавају да + презент „и онде где је боље употребити конструкцију с инфинитивом". Његова се напомена односи у првом реду на употребу конструкције да + презент уз глаголе непотпуног значења (Ђорђевић наводи као примјер употребе инфинитива неколико реченица из Вукова језика: Али се оваконе ситнице *не могу опростити* списатељу; Нико *не може пресудити*;

Слободно *могу рећи*; Да *се* и овако *може мазати*; итд.). То значи да је замјена инфинитива у облицима футура новија и зато се у језичком осјећању чува ред ријечи за инфинитив, одн. врши се механичка замјена инфинитива.

Ако за поређење узмемо језик Вуков и народних умотворина, видјећемо, прије свега, да је употреба да + презент мјесто инфинитива ријетка, а да је у таквим случајевима замјеничка енклитика обично ива свезе *да*: Само ћу штогод о том да *Вам* назначим (Грам. и пол. сп. III, 56); Сад спаситељ наш мора да *се* труди (исто, 185); А ја ћу да *га* учим (Рјечник, I изд., XII); И ја ћу да *се* хвалим (Н. завјет, 2 кор. 11, 18); Цар већ види да ће оно да *се* испуни што му је глава казала (Рјечник, II изд., 836); Како није хтио да *се* стара (Прав. совј., 55); Па *се* даље не може да прочита (Даница 1826, 9); Али *се* овђе не може да начини (Грам. и пол. сп. II, 164); Кад види да ће буква да *му* падне низ брдо (Посл., 47); Ко хоће да га други људи поштују, ваља најприје сам да *се* поштује (Нар. припов., 115); Јави говедару да ће цар да *му* узме кћер за сина (Нар. прип., 819); Кад *се* хоће да каже да што није за кога (Послов., 93).

Као што видимо,од тринаест примјера у десет је енклитика иза свезе *да* у три иза прве (наглашене) ријечи у реченици. То значи да је и код Вука у извјесној мјери постојало колебање у погледу мјеста замј. енклитике, одн. у она три примјера имамо ред ријечи за инфинитив (Па *се* даље не може прочитати; Али *се* овђе не може начинити; Кад *се* хоће казати ...) — па је мјесто њега употребљена конструкција да + презент.

Напријед је већ указано на то да је ово колебање у реду ријечи, одн. у положају замјеничке енклитике, у вези са потискивањем инфинитива од стране конструкције да + презент и да је јаче тамо гдје је инфинитив у живљој употреби, а да је знатно слабије или га уопште нема код оних претставника нашег језика у чијем је језичком осјећању конструкција да + презент готово сасвим потиснула инфинитив. Тако се, вјерујем, могу објаснити и она три примјера из Вукова језика.

Св. Марковић

КАКО ТРЕБА ИЗГОВОРИТИ И РАЗУМЕТИ ЊЕГОШЕВ СТИХ „ЧУДНА ПОПА, ЈАДИ ГА НЕ БИЛИ“?

Приликом обраде гл. *бити-бијем* у Институту за српски језик САН обрађивачи су уз тај глагол дали израз за клетву *јади га (не) били* и као пример навели познати Његошев стих из „Горског вијенца“: „*Чудна попа, јади га не били.*“ Ја сам прво мислио да је то случајна омашка, али кад су они гл. придев *били* изговорили кратко: *нѐ били*, сматрајући да је то облик гл. *бити-бијем*, а не *бити-будем*, видео сам да они, по моме мишљењу, погрешно схватају тај израз, па га зато и погрешно изговарају. За моје уво такав изговор је потпуно немогућан, јер сам измалена слушао из уста своје матере и свуда по народу само изговор: *јади га били*, одн. *јади га̀ нё били*, тј. с радним придевом гл. *будем*, (напоредо с: *јади га (не) убили, јади га (не) знали*), и никад ми није било ни накрај памети да је то облик гл. *бијем*, тј. да треба тај израз изговорити: *јади га бȉли*, одн. *јади га нѐ били*, утолико пре што раније нигде нисам чуо такав изговор, све док није дошло до обраде гл. *бити-бијем* за речник. Одмах сам извршио анкету међу сарадницима Института, професорима језика и књижевности на Универзитету и В. П. Школи и међу другим школованим људима и утврдио да у поменутом Његошевом стиху и у стиху народне песме о Предрагу и Ненаду „Не била вас вашег брата жеља, како мене и брата мојега” облике гл. придева *били* и *била* изговарају дуго, тј. *нȅ били* и *нȅ била* људи из Подриња, Ваљева, Груже, Темнића, Расине, Васојевића, Мостара, Дубровника, Лике, Баније, Срема и Баната, а да изговарају кратко, тј. као облик гл. *бијем*, људи из Београда који не чувају добро дужине и квалитет акцента, затим један из Пиве и један са Цетиња. Према резултату

ове моје анкете и према томе што, колико је мени познато, тако говори народ у највећем делу земље где се добро чува Вуков акценат, јасно је да ту имамо стари изговор и да се у таквим клетвама и жељама употребљава гл. *будем*, а не *бијем*, а да су кратак изговор и схватање да је ту облик гл. *бијем* новијег порекла. Ако је ово моје мишљење тачно, намеће се питање: како је дошло до овог другог изговора и схватања?

У оба ова стиха исказује се жеља или клетва, а таква синтаксичка конструкција употребљава се само код народа по селима, а школовани и градски људи уопште га не употребљавају. Њима је таква конструкција нејасна кад је нађу у писаним стиховима или у народној прози, јер им је неприродно да се уз гл. *бити-будем* употребљава акузатив *га — вас*, па сасвим природно држе да су *били* и *била* облици гл. *бити-бијем*. Они, дакле, сматрају да се у оваквим изразима жели да некога јади *бију*, онако исто као што се каже: *бије га свако зло, бије га баксуз*. Томе је допринело и неосећање дужине, тако да се у изговору и слуху тих људи *нȅ бӣли* и *нѐ били* поклапају. И сасвим је могућно да ће такав изговор и схватање да се ту има облик гл. *бијем* једног дана и преовладати. Али овде није реч о једном изразу савременог књижевног језика, већ о скоро застарелом изразу из народних песама и народског језика, у којима народ ту изговара гл. придев *би́ла*, *би́ло*, *би́ли*, што значи да га осећа као облик гл. *бити-будем*, ма колико то некоме изгледало необично и неразумљиво. Зато покушајмо овај случај објаснити.

Сметњу за правилно разумевање и изговарање горњих израза чини употреба акузатива уз непрелазни глагол *бити-будем*, па ћемо покушати објаснити синтаксичку функцију тога глагола у изразима за исказивање жеље и клетве, тј. у оптативном значењу. Можда објашњење неће потпуно задовољити, а то је зато што су сви наши синтаксичари само констатовали употребу акузатива и гл. радног придева при исказивању жеље и клетве, али се нико од њих није упуштао у објашњење њихове синтаксичке функције.

Пре свега показаћемо како се радни глаголски придев сам (тј. без помоћног глагола) ма којег глагола, а најчешће гл. *будем*, употребљава за изказивање жеље и клетве.

Примери за жељу: Жив био, синко! Живели, јунаци! На част му било! На част им биле лажи! Жив био и велики порастао! Хиљадили се такви јунаци! Срећно путовала! и др.

Примери за клетву и прекор: Аратос те било! Анатема га било! Цркао дабогда! Срам га било! Од руке му ништа не родило! Јади га знали! Не била ти моја храна клета! Јади га (не) били! и др. Зашто се у оптативној служби употребљава самостално глаголски радни придев, колико ми је познато, код нас није нико покушао објаснити. Можда се до те конструкције дошло скраћивањем кондиционала-оптатива, чија је функција исказивање жеље. Од *„Желео бих нека би жив био“* или *„Добро би било кад би жив био“* постало је *„Жив био!“* Од *„Био бих задовољан кад би га ђаво однео“* постало је *„Ђаво га однео“* Од *„Дао би бог да би цркао“* постало је *„Цркао дабогда!“*

Друга ствар коју треба објаснити јесте употреба акузатива (обично од личних заменица) уз непрелазни глагол *бити-будем.* Да би се то разумело, треба се сетити, да се за исказивање неког осећања и расположења с акузативом употребљавају многе именице, као што су: *стид*, *срам*, *срамота*, *страх*, *брига*, *туга*, *воља*, *жеља*, *милина*, *жао* (некадашња именица *жал*). Напр.: Њега је срамота. — Страх је мене биће погинуо. — Било ми га је жао. — Двије те воље — Све шеница да те је милина (Бранко). — Ако се ове именице употребе у оптативној реченици, онда се, као што смо малопре видели, употребљава уз њих радни придев глагола *будем*: *био*, *била*, *било*, *били*, напр. *срам* (*стид*) *га било.* То имамо и у стиховима: *„Не била вас вашег брата жеља“* и *„Чудна попа, јади ги не били“*. Ту, дакле, немамо радни придев гл. *бити-бијем*, већ гл. *бити-будем*, који у оваквим случајевима има прелазну функцију, са значењем *имати.* Значи да акузатив уз облике гл. *будем* крије у себи логички подмет, тако да кад се каже: „Стид га је“, то значи исто што и „Он има (осећа) стид“, „Срам те било“ казује исто

што и „Нека би осетио срамоту,“ „Не била вас жеља“ је исто што и „Не имали жељу“, а „Јади га не били“ је равно изразу „Не имао јада“.

Оваку прелазну функцију имају и неки други непрелазни глаголи као:

мрзети (овде он није прелазни гл.): Мрзи га да учи;
зепсти, *болети*, *сврбети*: Зебу га руке. — Пауна нам ноге боле. Мучи, вило, грло те бољело;
доћи: Ту ред Јакшу капетана дође.
запасти, *допасти*: Запала га велика срећа. — Грдне су га ране допануле;
стати: То га је стало живота;
стати: (у значењу *почети*): Стаде га вика.

Употреба ових непрелазних глагола као прелазних потврђује горње излагање о глаголу *бити-будем*, тј. да се у изразима за исказивање жеље и клетве употребљава он, а не гл. *бијем* и да, према томе, треба изговарати: Чудна попа, јади га *нѐ били* и: *Нѐ била* вас вашег брата жеља. Али остаје још једна ствар која уноси забуну у овај случај. Ако у стиховима „Чудна попа, јади га не били“ и „Не била вас вашег брата жеља“ имамо гл. *бити-будем* као и у изразима: „Срам га било“, и "Аратос те било“, који исто тако казују расположење или клетву, зашто у првом случају имамо личну конструкцију, тј. с подметом, са којим се радни придев слаже у роду и броју, док у другим имамо безличну конструкцију, с радним придевом у средњем роду једнине, како у безличним изразима мора бити?

У изразима као што су: „*Срам га било*“, „*аратос га било*“, као и у изразима: „*било га страх*“, „*било га жао*“, имамо безличну конструкцију, у којој речи *срам*, *аратос*, *страх*, *жао* нису подмет, већ допунски део прирока, с прилошким значењем, тј. значе: *срамно*, *проклето*, *страшно*, *тужно*. Пошто те именице нису подмети, јер реченице у којима су и немају подмета, то се радни придев не може слагати с њима, већ мора имати средњи род, као увек у безличним реченицама. А у стиховима „*Чудна попа, јади га не били*“ и „*Не била вас вашег брата жеља*“ немамо безличну конструк-

цију, него реченицу с подметом *јади* одн. *жеља*, те се радни придев гл. *будем* мора с њима слагати у роду и броју. Значи, дакле, да у овим стиховима, као и у изразима типа *срам га било*, имамо исту семантичку функцију гл. *би̑ти-будем*, само с различитом синтиксичком конструкцијом.

Милош С. Московљевић

ЈЕЗИЧКА СИТУАЦИЈА У НОРВЕШКОЈ

Данас у Норвешкој, поред огромног броја дијалеката, постоје и два званично призната језика. Постојање великог броја дијалеката није ни чудна ни необична ствар у земљи у којој је престоница (Осло) удаљена од норвешке најсеверније тачке исто толико колико, рецимо, од Рима. Али, да једна земља са непуна три и по милиона становника има два пуноправна језика јесте, доиста, врло чудна ствар. Мора се имати у виду да ова два језика нису јако различита међу собом. Норвежани, који говоре било којим од ова два језика, врло се лако споразумевају међусобно, али то су ипак два начина писања и говора, различити граматички облици и различите речи и изрази.

У Ослу и у југоисточној Норвешкој преовладава „државни“ језик (Riksmål), а у северозападним областима Норвешке највише се употребљава „сеоски“ језик (Landsmål). И поред тенденције извесних кругова да се ова два језика изједначе и стопе у један заједнички језик, оба језика су се развила толико да имају своје посебне књижевности, као и ватрене поборнике.

Можда се ни у једној земљи језички проблеми не дискутују толико у јавности као у Норвешкој. Готово сваки дан објављују се у листовима и часописима чланци у прилог или против једног или другог језика, у прилог или против спајања ова два језика у један. Па, ипак, паралелни развитак оба језика, са отприлике подједнаким бројем присталица, присилио је норвешку народну скупштину да још 1885 године донесе одлуку по којој су оба језика званично призната као равноправна. Све званичне одлуке могу бити објављене на било којем од ових језика, или на оба. Службеници морају

подједнако владати са оба језика, а нарочита се пажња обраћа на то да нико не сме да меша облике и изразе из ова два језика, већ увек мора да се чврсто држи једног од њих. У школама ученици уче оба језика, али школски савети одлучују који ће језик у дотичној школи бити главни, те, према томе, бити употребљаван на писменим вежбама.

Да би се лакше схватила ова компликована језичка ситуација у Норвешкој, потребно је осврнути се на неке чињенице из историје норвешког језика. Велике несреће норвешког народа у XIV веку, када Норвешка 1319 године пада прво под шведску, а потом под данску власт, као и куга 1349 године, која је покосила огроман број становништва, као и калуђера, који су били носиоци књижевне и културне активности у то доба, допринеле су да стари нордиски (југозападни норвешки и исландски) језик постепено изумре и постане архаичан у Норвешкој.

Недостатак једног јаког културног центра у Норвешкој, јак утицај шведског, а потом још јачи утицај данског језика (за време норвешке уније с Данском од 1388 године до 1814-те), много су утицали на стварање једног новог норвешког говорног језика. Језик званичне администрације, дански језик, већ самим тим што није био јако различит од норвешког, него чак више личио на говорни норвешки језик него на стари норидски, задобио је још већи утицај са лутерском реформацијом 1536 године, када је Библија била преведена само на дански језик. Реформација је такође унела многе горњонемачке речи и изразе и у дански и у норвешки језик, као што су ханзеатска насељавања немачких трговаца по скандинавским земљама, у своје време, унела у те језике многе доњонемачке речи и изразе.

Од XVI века Норвежани пишу дански, иако са примесама норвешких облика и израза. Међутим, књижевни језик се употребљава само у службеним приликама. Говорни језик је разбијен у огроман број дијалеката. Чисти дански језик се никад није говорио у Норвешкој (осим у првих генерација данских службеника), већ је увек био заснован на норвешкој артикулацији, која је потпуно супротна данској.

Али, овај такозвани „свечани језик“ утицао је на формирање језика норвешке градске средње класе, који је поред данских, прихватио и многе немачке и француске речи.

Распад уније са Данском 1814 године донео је нови полет у норвешком културном и политичком животу. То је доба процвата романтизма, када се велича све што је народно и када се мисли да је језик једна од главних особина једног слободног народа. Норвешки песник Хенрих Вергеланд (1808 — 1845) захтева у то доба да се у норвешки књижевни језик унесу речи и облици говорног језика, јер је добро осећао колики је био јаз између писаног и говорног језика.

П. Асбјернсен (1812 — 1885) и J. Мое (1813 — 1882) са објављивањем своје збирке норвешких народних приповедака, у коју су унели многе речи и изразе из говорног норвешког језика, започели су са норвежинацијом писменог језика, коју ће касније неуморно спроводити педагог Кнуд Кнудсен (1812 — 1895), који је својим идејама утицао и на највеће норвешке књижевнике Ибзена и Бјернсона.

Сасвим нова епоха у историји норвешког језика настала је са појавом норвешког самоука филолога Ивера Иверсена (1813 — 1896), који је у стилу норвежинације променио чак и своје име и назвао се Ивар Осен (Ivar Aasen). На основу својих студија разних дијалеката, дао је своју „Граматику норвешког народног језика“ (Det narske Falkesprogs Grammatik, 1848) и Речник норвешког народног језика“ (Ordbog over det norske folkesprog, 1850) и хтео да на основу ових дијалеката створи прави норвешки писмени језик. Усвојио је три рода код именица, насупрот два рода именица у данском језику. Од почетка се борио за искључивање многих позајмљених речи из немачког језика тражећи да буду замењене речима норвешког или заједничког германског порекла.

Његов језик је назван „Landsmål“ (сеоски), насупрот писменом језику градске буржоазије, најчешће познатим под именом „Riksmål” (државни језик). 1929 године званично су промењена имена „Landsmål“ у „Nynorsk“ (новонорвешки

језик), а „Riksmål“ у „Bokmål“ (књижевни језик), али се стари називи још и данас чешће чују у Норвешкој од нових.

Тако је половином XIX века започет овај норвешки језички сукоб, који још и данас траје. Једни су за Осенов језик, други за писмени данско-норвешки језик, који би се постепено прилагођавао норвешком изговору и усвајао специјалне норвешке речи и граматичке особине.

Агитација против „државног“ језика има националистички карактер, јер га оптужују да је то дански језик, док његове присталице тврде да је то сасвим различит језик од данског. И поред мањих измена унетих разним реформама у овај „државни“ језик, нпр. од 1907 године уместо сугласника *b*, *d*, *g* пишу се *p*, *t*, *k*, уместо предлога *af* употребљава се *av*, уместо наставка за прошло време *-ede* употребљава се *-et*, уместо *broder* (брат) пише се *bror*, уместо *sagde* (прошло време од *рећи*) употребљава се *sa*, уместо самогласника *aa* пише се *å*, уместо предлога *at* испред инфинитива глагола употребљава се *a*, итд., — неоспорна је чињеница да је писани облик овог језика веома близак данском, док је усмени облик различит од данског услед специјалне норвешке артикулације, која је много ближа шведском него данском начину изговора.

Тенденција да се ова два начина писања уједине, која је нарочито била јака после донете одлуке народне скупштине 1938 године о њиховом уједињавању, наишла је на велики број противника. Књижевници сматрају да би један вештачки створен заједнички језик био кочница за развој књижевности, док оба језика појединачно показују погодност за развој књижевности. Покренут је чак и један књижевни часопис „Реч“ (Ordet) за борбу против овог заједничког језика, названог „Samnorsk“. Иако је песник Вергеланд претсказивао да ће до краја XIX века бити створен један заједнички норвешки језик, тешко је веровати да ће то бити постигнуто и до краја XX века.

Али, и поред свега, и поред књижевних дела писаних „сеоским“ језиком, и поред изучавања овог у многим школама, и поред радио-емисија на овом језику, позоришних претстава на овом језику (чак и у Ослу једно од седам по-

зоришта даје претставе на овом језику) и необично јаког утицаја овог језика у северозападним покрајинама Норвешке, за странце, нарочито за оне заинтересоване за скандинавске језике као целину, од интереса може бити само норвешки „државни" језик, не само због тога што су њиме писали Ибзен и Бјернсон, и што се већина листова објављују овим језиком, већ и због његовог средњег положаја међу скандинавским језицима, јер њега разумеју лако и Данци и Швеђани. Према статистици објављеној у норвешком листу „Morgenbladet" од 28 августа 1954 године, 79% становништва Скандинавије разуме овај језик, док свега 47% разуме шведски, а 33% разуме дански. Филолози из скандинавских земаља раде на томе да се на овом језику објављују убудуће сва народна дела, пошто би то значило велике уштеде у штампарским трошковима, а била би доступна готово свима читаоцима из скандинавских земаља.

Могуће је да ће се норвешки „сеоски" језик одржати још дуго времена, нарочито у удаљеним северозападним областима Норвешке, али је потпуно немогуће да би норвешки „државни" језик могао ишчезнути или бити замењен „сеоским", као што је тешко веровати да ће тенденција за уједињавањем ова два језика у ближој будућности успети, јер су оба језика захватила дубоке корене у народу. Рат између присталица ова два језика ће и даље трајати, писаће се и даље брда чланака по листовима о свим могућим комбинацијама језичких реформи, али за садашњу генерацију у Норвешкој је сигурно да ће и даље задржати два посебна језика.

Милимир Дражић

ЈЕЗИК НА ФИЛМУ

О ЈЕЗИКУ У ПРЕВОДУ ДВА СТРАНА ФИЛМА

Од коликог је значаја филм, не треба ни доказивати. Ни штампа, ни позориште, ни предавања у различним установама немају ни тако многобројне посетиоце нити је тако разноврстан степен образовања тих посетилаца као што је случај с посетиоцима филма. У свету је успех филма знатно деловао и на интересовање за забаву уопште и на скретање од позоришта. Многе велике позоришне куће осећају да су угрожене. Свет је нашао оно што му у свакој ситуацији може задовољити жеље, занос, одушевљење, што ће га разонодити, забавити, одморити. Човек се многоме учи из филма. И није се томе чудити. Хиљаде, десетине хиљада, стотине хиљада гледају исти филм у једној сезони. Гледају га мали и велики заједно, неписмени и врло образовани, деца и старци. Смеју се истим личностима, учествују у истим сценама својим присуством, одушевљавају се подвизима јунака једновремено — и по три нараштаја: деда, син, унук.

Кад је већ тако, да ли се текстовима који се јављају на платну поклања потребна пажња? Да ли се о језику води довољно рачуна? — Не, никако! Код нас се језику не поклања довољна пажња. Имамо недељу чистоће, недељу намењену биљу, борби против туберкулозе, здрављу уопште и многим проблемима, али немамо одређене недеље, месеца или године намењене језику. То је, накрају, и природно. Језиком се свакодневно служимо, сваког часа читамо, говоримо, слушамо, непрекидно то благо употребљавамо као хлеб, као ваздух. Тако га непрекидно и негујемо, или бар: тако га непрекидно треба и неговати. Само у биоскопским салама сваког дана

се смењују по три или чак и пет пута стотине гледалаца. Има у Београду биоскопа који свакодневно, по пет пута имају пуне сале. Разуме се: исти филм. Тако то траје недељама! И док једни с узбуђењем и осудом излазе из сале — вређа их непажња, незнање и неосећање шта значи давати из дана у дан језички тако рђаве преводе текстова; други и не запажају језичке грешке и прелазе преко тога као да их се ништа не тиче — дошли су да се одморе, насмеју, разведре; трећи, они најмногобројнији — омладина жељна и да се разоноди али и да нешто научи, — уствари напуштају салу с уверењем да су нешто „научили“ и из језика. Одиста, дечак другог разреда гимназије не пропушта ниједан филм, понеки гледа и двапут. Код њега се прво појавила сумња, па колебање, а потом је поверовао да је све оно што види на платну, што прочита, „правилно“, макар се и противило ономе што чује и учи у школи. Дечак овако размишља: мој наставник каткад каже да може и тако и овако, онај други наставник чешће каже да може само овако, у уџбеницима налазимо исто то, на филму — само једно, увек једно; трипут гледамо исти филм — свагда исто читамо; потом, кад не би било правилно оно на платну, свакако се не би допуштало да се на тај начин стално понавља оно што је неправилно, да погрешно учимо; али ја ипак запажам да има доста неслагања с оним што у школи учим; у једном сам задатку свесно употребио облике речи и реченица како сам их научио у биоскопу, — и добио сам слабу оцену... Ко, дакле, има право? Ко треба да нам помогне? Може ли наш наставник стићи на сваки филм и објаснити нам шта у језику ваља, шта не ваља?

И поред тога што филм учи многим позитивним вредностима и знањима, он може учити и ономе што не ваља, што није добро. Ово особито ако се неправилно схвате ствари, ако се наопако приђе питању. Он може учити прегалаштву, истрајности, борбености, частољубљу, пожртвовању. Он је права отворена књига из које се непосредно преносе многе појединости у душу гледаочеву. Из њега се учи и језик. У сали се колективно прима и значење и слика,

смисао, реч и облик. А ову школу похађа врло велик број гледалаца.

Ми ћемо овде изнети какав је језик у два страна филма која су преведена на наш језик. — Можда је то било случајно, а вероватно је тако и обично: већина посетилаца били су дечаци и девојчице, отприлике узраста нижих разреда гимназије, из привреде, са заната. Сви отворених очију и с напетом пажњом гутају све што се појави на пантљици. Многи се збуне, размишљају покаткад да ли је правилно оно што су учили у школи, а не доводе у сумњу оно што читају на платну. — Наш филм, дакле, болује од рђавог језика.

Нећемо износити овде ону несигурност у употреби запете: наћи ћете је где не треба, неће је бити где је потребна. Али има много тежих ствари.

Ту је прво *Риђокоса и каубој*. — Каубојски филм поред правилних облика од глагола *јахати* има и *јашио сам*. Кад знамо како је тај неправилни облик снажно захватио многе градове и мања места, јасно ће бити од коликог је то значаја. — „Хтели су да нас *обмане*“ — облик *обмане* за треће лице мн. презента направљен је према: они *бране*, они *ране*, они *смање* и сл. — Више пута читамо германизам *радује ме*. — Има једна сцена кад Риђокоса води коња коме се камен забо у ногу. Њој прилазе два разбојника и питају је: „Коју је ногу *штедио*?“ — Није јасно шта то значи. Овде није у питању штедња ноге. То нема никаква смисла. Можда је преводилац и правилно превео, рекао, а онај који је израђивао текст погрешно схватио па погрешно написао. Није ли, према ситуацији, требало рећи: Коју је ногу *повредио*? Имате, потом, погрешну употребу заменице *нешта*. Каже се: То мора да буде *нешта* ново; Зашто не поједеш *нешта?*; Пронашао сам и *нешта* друго... Требало би, међутим, да буде: То мора да буде *нешто* ново; Зашто не поједеш *нешто?*; Пронашао сам и *нешто* друго.

Потом: „Нема поверења у људе који су *опрезни код пића*“... И ово је страно духу нашег језика. Шта значи: бити *опрезан код пића?* — То значи: бити опрезан стојећи или

седећи код пића, уз пиће, поред пића. А то се није мислило. Требало је рећи: бити опрезан *при пићу*, дакле: Нема поверења у људе који су опрезни *при пићу*...

Читамо и овакву реченицу: „*Користили* су *многи* војсковође"... Видите: *војсковође* је именица мушког рода (тај војсковођа). Њен атрибут и њен предикат су у једнини мушког, али у множини женског рода (стога што је та именица обликом женског а само смислом мушког рода). Рекло би се, дакле: *Користио* је *један* војсковођа, али: *Користиле* су *многе* војсковође.

Нова ситуација: наздравља се. Читамо уз пиће: *На здравље!* Пијем *на здравље!* — А то не ваља. На здравље! ће се рећи кад неко попије, пошто попије пиће. Пре него се почне пити каже се само: *У здравље!* Пијем *у здравље, у ваше здравље*...

Једно лице пита: *Је ли је* отскора ту? — Друго каже: *Ја ћу се вам* скоро вратити. — Овоме не треба никаква објашњења!

Честа су несхватања ситуације из које проистиче бесмисленост текста. — Каубој налази Риђокосу код мртваца, па се сад у њу може посумњати за убиство. Каубој јој каже: „Боље би било да останеш и попијеш са мном вино"... Они су били пре тога заједно, па он сад мисли: Боље би било да *си остала* са мном и (да си) *попила* вино... Или некако друкчије, али да се схвати ситуација.

На другом месту читамо: „Можда се ипак *састанемо*". — Тако каже једно лице другом. Мисли се на будућност. Стога је овде погрешно употребљен свршени глагол у значењу будућности. Требало је рећи: Можда *ћемо се* ипак *састати*... Исто је тако погрешно речено и: „Можда вас она *оправда* код шерифа", а требало је рећи: Можда *ће* вас она *оправдати* код шерифа... (И ко је, дођавола, тај *шериф?* Мислио сам да то није нèки *Шериф*, па ми један шврћа објасни... (Исто је тако погрешно употребљен и глагол *рујати*, који овде и нема никаква смисла (Не *рујај!*)...

Потом је филм *Карлова тетка*. Он је дат ћирилицом те утолико теже падају неке особености језичке и правописне. У текстовима нема никакве доследности у језику.

Поред: *вратит ћу*, оне *остат* могу, *бит ће*, *писат ће*, *одвест ћемо*, *чекат ћу*, *ухватит ћу* вас, не могу, *вјероват*, *приказиват ће*, једног *ће* дана *бит*, *оженит ћу* се, тако *ће* те *зват*, хтједох те *зват*, *јавит ћу*, *дат ћу* га, *узајмит ћу*, *бит ће*, *вратит ћемо* се и тако даље — имамо: хтио бих га *видјети*, не ћете *нестати*, *знаће*, на теби *ће* му *завидјети*, ми *ћемо јавити*, ти *ћеш бити*, не *ћу употребљавати*, ту морамо *чекати*, морамо *сједити*, *попићемо*, сад *ћемо се вратити* кући, *изненадићу* те, *моћи ћемо видјети*, *написаћу* сад писмо, *мораће* и тако даље. Не можемо измирити употребу пуног и крњег облика инфинитива не само у футуру него и у другим случајевима. И облици *не ћу*, *не ћемо* итд. у источним крајевима (дакле, у ћирилици) нису у обичају. — Потом имамо: што *бисте* рекли, ви не *бисте*, а према томе некњижевно: ви се не *би* дружили, хтјела *би* вас (ја) замолити, кад *би* ме ви разумјели и слично.

Једно лице наручује пет *ручака*, а треба пет *ручкова*. Друго каже: *Ко* птиче сам *дрхтио*. Облик сажетога *као* у *ко* требало је обележити дугосилазним акцентом, или бар апострофом. А откуд радни придев *дрхтио* од дрхтати? Као да је писац мислио да ће то бити боље јекавски (према желио, волио и сл.?!). — На капуту има рупица у коју се меће цвет, а друге су рупице намењене закопчавању. Једно лице нуди другоме цвет и каже: Стави цвијет у *запућак*... Шта му је *запућак?!* Није ли се хтело рећи: „*запучак*", оно место којим се запуча, закопчава? — И иначе, писац није сигуран у употреби и разликовању *ч* и *ћ*. Он ће написати: *необићно* и *божич!* И у првом филму има тога: тамо се каже *већера*. Онде имамо и: *ајде*, *ајдемо*, а требало је задржати *х*.

Ни овде се није мислило о томе да је потребно да текст буде потпуно разумљив. Тако читамо: Узима ли она *врхње* уз чај; Мој костим за *игроказ*; И избјегавамо *си* очи; Али ако *се испричате*... Ко је све разумео шта значи *врхањ уз чај, игроказ, испричати се!* Текст је требало што је могуће више језички прилагодити онима којима је намењен. И облик *шкрца* (Сад ми пошаљи тог старог *шкрца*...) требало је заменити другим, јаснијим: шкртицу, тврдицу... *Испричати се* у источним крајевима значи: *наразговарати се*, *изразговарати*

се, изрећи и сл., а у западним крајевима — *извинити се, оправдати се*... Облик *си* у реченици — Избјегавамо *си* очи... — већ је архаизам...

Потом читамо: Молим те, *отиђи*! — Тај облик треба да гласи *отиди* (императив од *отићи*). Писац га је градио премаући — *уђи*, наћи — *нађи*, прећи — *пређи* и сл. Али како инфинитив *ићи* има императив *иди*, то се у сложеном глаголу *отићи* није ништа изменило, те имамо: *отиди*..., док је у инфинитиву: изаћи, прећи, наћи, поћи и сл. било других промена и основа је инфинитива померена (уп. от-ићи: из-а-ћи, пре-ћи, у-ћи и сл.). Само од глагола *изићи* (из-ићи) имамо презент *изидем* и *изиђем*, а императив отуд *изиди* и *изиђи*... Али је облик *изиди* већ покрајински.

Једно лице каже: Ја сам јој једини *живећи* рођак. — Облик *живећи* овде није употребљен како треба. *Живећи* значи: који живи. Овде је требало рећи: *који је жив* или само *живи*, дакле: Ја сам јој једини *живи* рођак.

Писац не осећа значења речи, па каже: Ви никад не ћете *оженити* дјевојку. Оваквој се конструкцији смејао још покојни Давид Штрбац... „Оженити девојку" значи: довести невесту девојци! Каже се: оженити се *девојком, Милицом, његовом сестром* и сл. (дакле, без предлога *са*), али: венчати се *с девојком, Милицом, његовом сестром* и сл.

Једно лице пита: *Што* је *на ствари?* — И то је туђе духу нашег језика. Требало је рећи: *Шта* је *у питању?* или *Шта* је *уствари?* Требало је избећи и везу *„ради се* о двије даме" (м. „у питању су две даме).

У свлачионици се облачи једна дама, па каже другарици да јој затегне одећу на леђима: „Упни се кољеном у леђа.". Мисли се: *Упри* коленом у леђа, или: *Одупри* се коленом о леђа (или како друкчије)...

Сем свега тога има неколико нејасних места, која не одговарају ситуацији, не могу се схватити. Наводимо само нека сакаћења језика. — Једно лице пита: „Јесте ли заборавили последњи плес?" То је јасно. А одговор је на то: *„Ја га нећу"*. Мисли се: Ја га нећу *заборавити*. Шта, потом, значи: Сваки савршен џентлмен има и *слаб час;* Сваки има

слаб час...? Није ли се мислило да свако има (у животу) незгодан, несрећан тренутак?

Придев *сретан* требало је дати у облику *срећан*, избећи *где* у јекавском тексту (ако већ не и цео текст у ћирилици дати екавштином?), заменити *варав* са *варљив*, а не упустити се у наказе које не иду ни у један наш говор као: Ви нисте достојни ни *пријезира*... И облик *вани* већ је редак и код осредњих писаца.

Аљкавост је што се каткад меша ћирилица с латиницом (те имамо: *Виш* ће то, место: *Биш* ће то; Данас сте веома *зававни*, место: Данас сте веома *забавни*)...

И реченичке су конструкције неправилне и недоследне. Читамо: Драго нам је *да* смо могле, Драго ми је *да* си дошао, Драго ми је *да* сте стигли. Овде није условно значење, нема погодбе, могућности. Те су се радње збиле. Требало је, стога, рећи: Драго нам је *шшо* смо могле, Драго ми је *шшо* си дошао, Драго ми је *шшо* сте стигли. Да је преводилац могао доћи на те облике, види се већ по томе што и сам има реченицу: Драго ми је *шшо* могу објавити... То је иста ситуација и исти случај као и у оним напред наведеним реченицама, па их је требало склопити на исти начин.

*

Кад ма какву робу купујете, за свој новац тражите што је боље и здравије. Друштво има законе који штите купца, дакле и — читаоца, слушаоца, гледаоца. Свака роба слабе вредности, слабо пакована, рђаво конзервирана губи од своје вредности, не пушта се на тржиште. Ми овде примамо рђаво „паковане" филмове, у рђавој форми, рђавим језиком дате. Златом се плаћају страни филмови, а ми их грдимо рђавим језиком. Треба знати да школа није у стању да се снажно одупре ономе што се научи у биоскопу. Стога треба подићи глас против рђавог језика у филмовима... С тим циљем је и написан овај чланак.

М. С. Лалевић

ЈЕЗИЧКЕ ПОУКЕ

1. Изгледи после Брисла.

Захваљујући брисελской конференцији дневни листови и недељни часописи имали су прилике да често употребе Брисел у зависним падежима и давали су им у већини случајева облик Бриcлу, Брисла.

То је погрешно, јер у штокавском говору не постоји непостојано *е*, те мора да се напише Брисела, као што пишемо Корошеца, Крањеца итд.

2. Тек сада наступио је догађај за кога се може рећи да је раван највећем злочину.

Српска штампарија у Загребу прихватила се 1898 године поновног штампања популарног дечјег листа „Невен“, којега је издавао Јован Јовановић Змај.

Зато је свака његова новообјављена песма дочекана као нов и смео подухват кога са жаром процењују и расправљају критичари и књижевни историчари и кога користе и други песници.

Примери овако погрешног акузатива заменице који су све многобројнији иако ученици најнижих разреда знају да он за неживе ствари гласи — *који*.

3. С једне стране је разумљива тенденца да итд.

Досада је говорено и писано тенденција, као и фреквенција, интелигенција, консеквенција, вируленција, пошто се сличне речи у нашем језику транскрибују са својим оригиналним латинским наставком, а не са скраћеним немачким и талијанским наставком -енца. Изрази који су узети из талијанског као готови музички термини, а које нисмо ми начинили од латинског облика, задржали су свој талијански облик: каденца,

секвенца, али то не значи да писци имају право да пишу и тенденца, ителигенца итд.

4. Када сам оживео давно умрлу душу Мусићеву.

Писано је често да треба рећи оживио, јер писац каже да је душу Мусићеву он учинио живом, а глагол тада гласи оживити. Оживети значи постати жив.

5. Сувласнику приватне лабораторије „Санитарије" из Ријеке, Витомиру Трајковићу, требало је већа количина олова.

Ни краће вести ни више предмета за разговор.

Прво, да је атрибут сувласнику приватне лабораторије „Санитарија" био написан иза Витомиру Трајковићу, морао би бити одвојен запетама јер би тада био апозиција, која се увек одваја запетама као нешто накнадно додато, без чега би главна мисао била ипак потпуно изражена. Али кад се атрибут употреби испред речи коју треба да објасни, он се не одваја запетом, јер се не сматра као апозиција, као и кад се каже *ректор Универзитета Вукић Мићовић*. Ваљало, је дакле, написати: *Сувласнику приватне лабораторије „Санитарије" на Ријеци Витомиру Трајковићу требала је већа количина олова.*

Читалац ће приметити да је ту измењен и облик *требало* у *требала*. Зашто? Зато што је глагол *требати* у значењу *бити потребан* личан, те му се радни придев слаже с подметом у роду и броју, дакле — *требала је већа количина олова.*

И најзад, уз облик *требало* морао би бити други глагол, пошто је *требати*, кад се употреби безлично, глагол непотпуног значења, дакле — *требало је да се набави.*

6. Чудан сусрет двојих писаца.

Тако гласи наслов једног чланка у једном књижевном часопису. Читаоци који знају језик прочитали су га много пута, покушавајући да реше загонетку: зашто је наслов тако написан. Нису могли да нађу разлог за тај облик, јер по нашој граматици збирни бројеви употребљавају се само уз именице које означавају млада жива бића или бића различног рода *(двоје јагњади, двоје деце)*, а у множини се

употребљавају уз именице које имају само множину (*двоја врата, двојих врата*) или које означавају предмете који су увек повезани (*двоје рукавице, двојих рукавица; двоји сватови, двојих сватова*).

Пошто именица *писац* не спада ни у једну од наведених категорија, генитив плурала може гласити само *двају писаца* или просто *два писца*. Да су оба писца мушког рода, могло би се рећи и *двојице писаца*, али је извесно да се тако не може и овде рећи кад је један писац женско.

7. ...нашао је забелешку да је плесан на хлебу користан за лечење рана.

Тако пише у једном озбиљном дневном листу; али је *плесан* ипак женског рода, па је зато требало рећи да је *корисна* за лечење рана.

8. Оболење имамо у истом броју тог листа, што је погрешно. Каже се *оболети* и *оболевати*, али *обољење*.

9. Пејсаж ив Централне Африке.

Све се чешће француска реч paysage, која се изговара пеизаж, транскрибује као *пејсаж*. Писцима који не знају ни француски ни српски правопис то изгледа елегантније. У правописном речнику имамо *пејзаж*, као што се у Београду раније не само говорило него и писало.

Св. П.

10. *Билеће* или *Билећа*. — Овдје, у Београду, постоји једна трговачка радња на чијој фирми пише „*Билеће*". Овакав облик ове херцеговачке вароши често можемо прочитати и у дневној штампи. Он, изгледа, преовлађује у говору оних који су га научили у школи, а не знају како гласи у народу онога краја у коме се варош налази. Тако је раније писало у уџбеницима и на географским картама. Међутим, у Херцеговини нико и никада неће рећи *Билеће* него редовно *Билећа*.

И раније је, додуше, постојао дублет, али не у говору становника Херцеговине. Писци из Херцеговине употребљавају само други облик, а писци из других крајева скоро редовно први.

Ево за то неколико примјера —

за Билеће: *Између Дабром и Чепелицом стојит предјел Рудине, којег главно место јест Билеће;*

Требишњица рјека извире у Херцеговини испод предјела Билећа (оба примјера из Гласника СУД XLIII, 26 и 27 страна);

Од Билећа Ахмета Хаџића;

На Требињу и на Гацку равну, на Билећу и на Корјенићу (оба примјера из Рјечника ЈАЗУ);

за Билећа: ѡдь Билеће, ѡдь Врѣма и оть Трѣбинıа (примјер из 1427 године, Mon serb. 349);

Имао је дворе у Билећи (Насеља, књига II 667);

Источно од Билеће (Српске области, 26);

Бивши га опет срио крај Билеће;

К Љубомиру путоваше откли опет у Билећу и Црницу напријед ходе;

Равну Плану и Билећу малу;

Ето силне на Билећу војске (примјери из Рјечника ЈАЗУ);

С њоме иде право на Билећу;

Ето мене с војском на Билећу (оба примјера из књиге Живот и обичаји Поповаца).

Осим ова два облика још налазимо и *Билећа* (Рјечник ЈАЗУ), а и *Билек* и *Билеч* (*...док сам био у Билеку*); овај и сличне примјере види у Гласнику земаљског музеја за 1899 год., 135 страна).

Како се види из наведених примјера и *Билеће* и *Билећа* и раније су били познати, али, а то је важно, не у говору и писму Херцеговаца. С обзиром на то што становници тога мјеста, а и цијеле Херцеговине, кажу једино *Билећа*, што га тако прописују наши правописи, што тако пише на новим географским картама и у именику мјеста ФНРЈ, једино га тако ваља и употребљавати. Дакле: *Билећа—Билеће*, а не *Билеће—Билећа*.

А. П.

11. *У интервалу ових ратова само су мјестимично и повремено скадарски и херцеговачки паше могли остварити нешто од својих „права" над нашим племенима.* — У овој реченици није правилно слагање атрибута са именицом *паша*. Писац чланка се, вјероватно, повео за тим што именица *паша*

означава мушко лице, а није се сјетио да у нашем језику има низ таквих именица које се завршавају на *а* а означавају мушка лица, и да само уз њихов облик једнине атрибут стоји у мушком а у множини у женском роду (види о томе Ј. фил. књига IV, 24-28 и Наш језик н. с. 37б). Тако редовно имамо: *херцеговачки паша*, али *херцеговачке паше*, *српски владика*, али *српске владике*, или — да наведемо још неке примере:

Рече, да су оне паше биле луде које су пред њим устајале; Каогођ што су ове наијске поглавице викале на Ђорђија, да је ајдук, тако су га паше у Бијограду држале за арамбашу (Маретић, Граматика и стилистика Згб. 1899, 399).

Као што се из ових примјера види и придјевски дијелови предиката у оваквим случајевима се употребљавају у множини у облику женског рода. Правилно је, дакле: *скадарске и херцеговачке паше (су) могле*, као и: *тако су га паше у Биограду држале.* Истина, код савремених писаца налазимо некад и у множини слагање у мушком роду. Код њих као да се осјећа тежња за природним слагањем у оба броја: ...*Као да тамо нема Лупчека и да се ту не кесе ови барабе* (Крлежа). Ипак је данас обичније и правилније слагање у једнини у мушком, а у множини у женском роду.

Од овог може бити отступања и то у оним случајевима кад глаголски облик није у истој реченици и кад је даље од именице на коју се односи, као у примјеру: *Све бивше београдске паше отиду к Видину и одведу са собом још млого пријатеља из околних мјеста, куд су сједили* (Маретић op. cit., 399), а наш примјер није такав. Према томе, наша реченица требало би да гласи: *У интервалу ових ратова само су мјестимично и повремено* с к а д а р с к е и х е р ц е г о в а ч к е *паше* м о г л е *остварити нешто од својих права над нашим племенима.*

А. П.

12. *Постала је синоним ...одрицања од лепе, једре, истином надахнуте речи и унаказивања за ситну пару.* — Глаголска именица *унаказивање* одговара учестало-трајном глаголу *унакazивати*, изведеном од свршеног *унака̏зити*, *уна̀ка̄зи̑м.* А глаголи изведени од глагола овог типа, тј. од глагола с вокалом *и* у основи презента, по правилу су мењали

непчани сугласник у одговарајући предњонепчани (у овом случају *з* у *ж*). Према томе, основном глаголу *унаказити*, одговара изведени *унакажавати*, а не *унаказивати* (као што глаголу *унизити* одговара *унижавати*, а не *унизивати*), па ће и глаголска именица бити *унакажавање*, а не *унаказивање*.

13. *Чак и у иностранству код постојања предузећа која су готово искључиво, или бар у првоме реду, оријентисана на што већи финансиски ефекат, остварени су...*

Код постојања предузећа у наведеној реченици је употребљено у служби временске одреднице, у значењу *кад постоје предузећа*. У овој служби се, додуше, конструкција генитива с предлогом *код* доста често и, у последње време, све чешће употребљава, нарочито у дневној штампи. Али ова употреба није особина народног језика, нити је домаћег порекла, него је унесена из немачког језика, у коме се предлог bei (код) с одговарајућим падежом глаголске именице употребљава и у служби временског одређивања радње означене дотичном именицом. А синтаксичке особине туђег порекла не могу бити примљене у наш језик. Као таква не може бити примљена ни употреба генитива с предлогом *код* уз глаголске именице у служби временског одређивања радње у сличним случајевима, — не, дакле, ни за казивање услова, као у напред наведеном примеру. У оваквим службама се употребљавају други предлози и с другим падежима: *при*, напр., *на* и *у* с локативом или *уз* с акузативом. Место синтаксичке везе *код постојања предузећа* треба узети везу *уз постојање предузећа*. И наведена реченица ће гласити: *Чак и у иностранству уз постојање предузећа која су готово искључиво, или бар у првоме реду, оријентисана на што већи финансиски ефекат, остварени су...*

С.

14. *Две бриге Бањелуке* — У једном од већих дневних листова читамо допис под овим насловом. У њему не ваља облик посесивног генитива *Бањелуке*. Не ваља *зато* што је у сложеној именичкој речи *Бањалука* први саставни део *Бања* добио одговарајући падежни облик, а зна се да се у променљивим сложеницама мења само завршни део њихов, који

им одређује и категорију врсте речи. За то нису потребни примери. У нашим правописима, и у Белићевом и у Боранићевом, назначена је јасно таква промена месног назива *Бањалука;* код Белића стоји: *Бањалука*, у *Бањалуци*, а код Боранића: *Бањалука* (ген. *Бањалуке*). Али они допуштају — и то је дато на првом месту — да се назив овог нашег града употребљава и у облику од две одвојене речи, од којих у томе случају, разуме се, свака има свој акценат и своју промену: *Бȃњā* — придевску, јер је то по пореклу придевска реч (исп. НЈ год. III, 1935, 85), а *Лу́ка*, као именица, именичку промену; у том случају је генитив *Бање Луке*, лок. *у Бањој Луци* итд. Нема сумње да је овакво употребљавање и писање овог географског назива и проузроковало горњу грешку (облик ген. *Бањелуке*) у сложеници *Бањалука.*

Б. М.

Наш језик излази једанпут у два месеца у свескама од 4 до 6 табака; пет свезака чине једну књигу. Јула и августа часопис не излази. Годишња претплата износи 300 дин.; цена поједином броју је 60 дин. Претплату слати Научној књизи (Кнез Михаилова 40/IV) на чек. рачун бр. 101-Т-297. Рукописе слати Уређивачком одбору или Браниславу Милановићу, секретару Одбора, Семинар за лингвистику, Фил. факултет, Београд. — Рукописи се не враћају.